

Algemene Politieke Beschouwingen

Algemene Politieke Beschouwingen

Aan de orde is de voortzetting van de **Algemene Politieke Beschouwingen**.

(Zie vergadering van 17 september 2025.)

De voorzitter:

Aan de orde is de voortzetting van de Algemene Politieke Beschouwingen. Ik heet de leden van het kabinet, de leden van de Kamer en iedereen die dit debat volgt van harte welkom. Ik geef graag het woord aan mevrouw Ouwehand. Zij vervolgt de eerste termijn van de Kamer. We hebben nog vijf sprekers te gaan. Nee, we hebben nog zes sprekers te gaan. Het zou mooi zijn als we dan de lunchpauze kunnen houden en als we na de lunch kunnen luisteren naar de minister-president. Dat is mijn gedroomde schema van hedenochtend. Het woord is aan mevrouw Ouwehand.

Mevrouw Ouwehand (PvdD):

Voorzitter, dank u wel. Voorzitter, voordat ik begin, wil ik even zeggen dat u gisteren een punt had. Ik ben iets te ver gegaan in de richting van mevrouw Van der Plas. Ik ging invullen wat haar wel en niet iets zou doen. Dat had ik niet moeten doen, dus dat neem ik terug. U had daar gelijk in.

Voorzitter. Dan mijn bijdrage van vandaag. Het is mij opgevallen dat u vandaag niet begonnen bent met een gedicht. Dat schikt, want ik heb een stuk proza mee dat ik graag wil voorlezen. Het is geschreven door Sophie Scholl. Zij werd in 1943 vermoord door de nazi's nadat ze betrappt werd op het verspreiden van pamfletten. Ze werd vermoord onder het symbool van het hakenkruis. Daar zitten geen beide kanten aan, zeg ik ook tegen de nieuwe minister van OCW. Haar proza luidt als volgt: "De echte schade wordt aangericht door de miljoenen die willen overleven. De eerlijke mannen die gewoon met rust gelaten willen worden. Degenen die niet willen dat hun kleine leven verstoord wordt door iets groters dan zichzelf. Degenen die geen kant kiezen en geen idealen hebben. Degenen die hun eigen kracht niet willen laten zien, uit angst voor hun eigen zwakheid. Degenen die geen deining willen veroorzaken of vijanden willen maken. Degenen voor wie vrijheid, eer, waarheid en principes slechts fictie zijn. Degenen die klein leven, klein trouwen, klein sterven. Het is de reductionistische benadering van het leven. Als je het klein houdt, houdt je het onder controle. Als je geen lawaai maakt, zal de pestkop je niet vinden."

Voorzitter. Veel mensen voelen grote onrust. Ze voelen dat het misgaat. Maar er zijn ook zo veel mensen die weten dat het anders kan. We staan op een tweekop: kiezen we voor een voortzetting van de zondebokpolitiek en de verdere afbraak van alles wat ons lief is of durven we een kant te kiezen en te gaan staan voor iets groters dan onszelf? En dat kan. Als we de moed hebben om een einde te maken aan de bio-industrie, komt er ruimte voor dieren, de natuur en woningen, die zo hard nodig zijn. Als we met elkaar de moed hebben om te kiezen voor een gezonde landbouw zonder gif, oogsten we een rijke bodem, schoon water en een schone lucht. Als we met elkaar het welzijn van mens

en dier centraal stellen in plaats van de kortetermijnbelangen van de grote bedrijven en de mensen met de dikste portemonnee, dan oogsten we een groen en gezond leven voor iedereen en een toekomst voor onze kinderen.

Deze tijd vraagt meer dan ooit om een politieke beweging die met hart en ziel knokt voor onze vrije en open samenleving, waarin de grondrechten gewaarborgd zijn en waarin iedereen gelijk behandeld wordt. Deze tijd vraagt om mensen die knokken voor rechtvaardigheid zonder grenzen en die opstaan voor medemenselijkheid, juist in tijden van opitsing en ontmenselijking.

Ik hoor natuurlijk veel mensen zeggen dat politici moeten samenwerken om tot oplossingen te komen. Daar ben ik het van harte mee eens. Wij reiken iedereen de hand die wil werken aan een groener en gezonder land, waarin iedereen ertoe doet. Maar wij zeggen daar wel iets bij: het is een teken van de tijd dat opkomen voor onze democratische rechtsstaat, voor alles wat kwetsbaar is en voor de basis van onze gezonde samenleving als problematisch wordt weggezet. Dat dit kabinet de koning daarvoor gebruikt heeft, is een stuitende illustratie daarvan. Het is je plicht om je uit te spreken als mensen als tweederangsburger worden weggezet. Het is je plicht om je uit te spreken als een kabinet wegstapt van de genocide die wordt gepleegd door een bondgenoot. Het is je plicht om je uit te spreken als een kabinet olie op het vuur gooit van de klimaat- en natuurgroei, wat ten koste gaat van de toekomst van onze kinderen en in strijd is met de eigen wetten. Wanneer onze democratische rechtsstaat piept en kraakt onder de aanval van radicaal-rechts en hun bondgenoten, dan is het je plicht om je daartegen uit te spreken. Dat is niet tegenover elkaar staand, zoals dit kabinet de koning liet zeggen, maar dat is de plicht van ieder Kamerlid.

Op het congres van de Partij voor de Dieren had ik de eer om Masha Alyokhina te interviewen, de frontvrouw van het Russische kunstcollectief Pussy Riot. Zij kreeg twee jaar strafkamp omdat zij met haar collectief een protestlied tegen Poetin speelde in de Russische kerk. Toen ze vrijkwam, kroop ze niet in haar holletje, maar ging ze nog een keer protesteren, op de Olympische Winterspelen in Sotsji. Ze werd met knuppels geslagen en kreeg pepperspray in haar ogen gespoten. Het is een van de dapperste mensen die ik ooit heb ontmoet. Het is belangrijk om te horen wat activisten zoals Masha ons te zeggen hebben. Ze zei me: "Het is niet altijd zo geweest in Rusland. Rusland werd niet van de ene op de andere dag een dictatuur. Het is niet dat dit in de genen van de Russen zit." "Protesteer", zei ze, "tegen iedere ondermijning van je vrije, democratische rechtsstaat."

En, voorzitter? En? En? Is dat nodig in ons land? Ja. Want het begon hier niet met de rechtsstaatverklaring van anderhalf jaar geleden, al was dat wel een veelzeggend dieptepunt. Het afbreken van de democratische rechtsstaat was geen uniek fenomeen waaraan alleen het kabinet-Wilders/Yesilgöz zich schuldig maakte. Dit patroon zagen we al veel vaker. Wie oplet, ziet dat het altijd gaat over de kwetsbare belangen die zich niet zelf kunnen verdedigen, die niet het nummer van de minister-president in hun telefoon hebben staan. Dan gaat het over klimaat, over natuur, over mensen die het kabinet niet kunnen bereiken. Denk aan de afspraken, de politieke beloften en de wetten waaraan de overheid zich gewoon moet houden om ervoor te zorgen dat we de klimaatcrisis een halt toeroepen, omdat

het een gevaar is voor de mensenrechten als we de klimaatcrisis nog verder uit de hand laten lopen. Maar organisaties moesten naar de rechter en kregen van de rechter gelijk.

Denk aan de natuur. Als je ergens ziet hoe kwetsbaar onze democratische rechtsstaat is, dan is het daar. Jarenlang hield de overheid zich niet aan de belofte, die wettelijk is vastgelegd, om ervoor te zorgen dat onze natuur niet nog verder achteruitgaat. Organisaties die naar de rechter stapten, kregen in heel veel gevallen gelijk, maar in plaats van te handelen naar de uitspraken van de rechter, maakte men deze organisaties verdacht. In plaats van nu eindelijk maatregelen te treffen om de stikstofcrisis op te lossen, kiest dit kabinet ervoor om de gang naar de rechter voor dit soort organisaties moeilijker te maken. Daarin is de bedreiging van onze rechtsstaat al de hele tijd zichtbaar geweest.

Gisteren nog kwam de BBB-minister van Landbouw, waarvan de rechter heeft gezegd dat ze misbruik heeft gemaakt van haar bevoegdheden, met nieuwe "maatregelen". Haar plannen lossen opnieuw niets op. Ze laten de boeren nog langer in onzekerheid zitten en houden daarmee de broodnodige bouw van woningen tegen. Is de minister van Financiën aan het polariseren, wil ik aan de minister-president vragen, als hij zegt dat hij net als de rest van Nederland gefrustreerd is over de stikstofplannen? En klopt het dat de plannen van de minister van Landbouw zó slecht zijn dat de minister van Financiën heeft gezegd "Die 2,5 miljard die klaarstaat, kunnen we daar niet aan uitgeven, want je plannen moeten wel resultaat hebben"?

Voorzitter. Het afglijden begon al eerder. Denk aan het verhoor van de parlementaire enquêtecommissie waarin de oud-VVD-minister Henk Kamp de onwettige en keiharde fraudejacht probeerde te rechtvaardigen door te zeggen dat hij destijds het gevoel had gehad dat de werkelijke fraudecijfers toch hoger waren dan de cijfers die hij op papier van zijn medewerkers kreeg. Over de destructieve gevolgen van alleen maar luisteren naar je onderbuikgevoel gesproken. De toeslagenouders werden slachtoffer van institutioneel racisme. Ze zijn kapotgemaakt door een overheid die de basisprincipes van onze democratische rechtsstaat aan de laars lapte. De Groningers kregen valse belofte na valse belofte. Ze hebben pas een jaar geleden gezien dat de gaskraan definitief is dichtgegaan. Maar de ellende voor deze mensen is nog lang niet opgelost. Zowel de toeslagenouders als de Groningers zijn getraumatiseerd geraakt door deze manier van handelen. En het werd nog erger. Denk aan de "nareis op nareis". Dat bleek leugen op leugen.

Het is onze plicht hier om te benoemen dat ontmenselijking en zondebokpolitiek in het centrum van de macht zijn gekomen. We hebben gezien dat moslims verdacht zijn gemaakt, evenals mensen met een migratieachtergrond. We hebben gezien dat er racistisch gedachtegoed wijdverbreid in het kabinet zat. We hebben discriminatie van vrouwen, van queer mensen en van trans mensen gezien. Het is niet polariserend om je daartegen uit te spreken. Het is keihard nodig.

Denk aan de dieren. Als er één groep is waarbij je makkelijk al je beloftes kan breken, dan zijn het wel de dieren. Zij kunnen daar namelijk niet tegen protesteren. Jarenlang is beloofd dat we de veehouderij gingen omvormen, dat we

zouden ophouden met het onverdoofd afsnijden van lichaamsdelen van dieren, dat we zouden ophouden met dieren levenslang opsluiten in betonnen hokken, waarin ze hun eigen mestdampen moeten inademen, waardoor ze longontstekingen en gezwellen krijgen. Het is één grote bak ellende. Toen het eindelijk was gelukt om die belofte in de wet vast te leggen, is die met dank aan Wilders weer uit de wet gehaald. Het kabinet had er immers geen zin in en Wilders wilde regeren met de BBB.

Wie protesteert daartegen? Nou, 80% van de Nederlanders wil een einde aan de bio-industrie. De plannen die minister Wiersma nu heeft gepresenteerd, voldoen daar volstrekt niet aan. Decennialange beloften om dieren beter te beschermen worden gewoon in de prullenbak gegooid. Dat gebeurde recent nog. De Kamer heeft een voorstel van de Partij voor de Dieren gesteund om de subsidie voor proeven op apen af te bouwen. Het is een aangenomen amendement; het staat in de wet. Het kabinet zegt het niet uit te gaan voeren. Mogen burgers zich ook niet aan de wet houden? Voer die aangenomen maatregelen uit. Ik wil daar graag een reactie op van de minister-president.

Voorzitter. En dan. Terwijl we hier staan, houdt dit kabinet oorlogsmisdadiger Netanyahu nog altijd de hand boven het hoofd. Op Prinsjesdag heeft een nieuwe VN-commissie vastgesteld dat Israël voldoet aan vier van de vijf kenmerken van genocide: het moorden, het aanbrengen van ernstig lichamelijk of geestelijk letsel, het moedwillig verslechteren van overlevingskansen en het tegengaan van geboortes. Nog altijd hebben we geen maatregelen van het kabinet gezien die daadwerkelijk iets kunnen betekenen. Nederland is wereldwijd de vierde investeerder in Israël. Het is onze bondgenoot. Het kabinet blijft weggijken.

Veel Nederlanders vragen zich af hoe dat kan. Ik begin te vermoeden dat die decennialange ontmenselijking van de Palestijnen ... Want het begon niet met de aanvallen op Gaza. Er zijn gebieden bezet. Mensen zijn van hun land verjaagd. Hun woningen zijn kapotgemaakt. Ze worden aangevallen door gewelddadige kolonisten. Dat wordt allemaal mogelijk gemaakt door het extreemrechtse narratief dat Palestijnen minder zijn dan mensen. Ik begin zo bang te worden, gelet op de weigerachtige houding van dit VVD/BBB-kabinet, dat dat narratief ook de Nederlandse bewindspersonen en de Nederlandse regering heeft vergiftigd. Ik heb er geen andere verklaring voor. Ik roep de minister-president op: alsjeblieft, alsjeblieft, zet vandaag die stap. We zijn het internationaal verplicht om alles te doen wat we kunnen om een einde te maken aan die aangekondigde genocide, aan die bewuste uithongering van mensen, het doelbewuste neerschieten van mensen die in de rij staan voor voedsel, het doelbewuste neerschieten van kinderen. We kunnen dit geen seconde langer laten duren.

Voorzitter. Ik sluit af met Sophie Scholl: "Als je geen lawaai maakt, dan zal de pestkop je misschien niet vinden." Maar ik zeg u: dit zijn geen tijden om stil te zijn. We moeten lawaai maken. We moeten het lef hebben om te knokken voor alles wat ons lief is, voor alles wat kwetsbaar is.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dan gaan we luisteren naar mevrouw De Vos, Forum voor Democratie.

Mevrouw **De Vos** (FVD):

Voorzitter. Stelt u zich een Nederland voor waarin de Staat jaarlijks tientallen miljarden minder belasting zou heffen. Een Nederland waarin een modale eenverdiener maandelijks minstens honderden euro's meer zou overhouden aan het einde van de maand en modale tweeverdieners nog veel meer. Een land waar een liter benzine een euro kost in plaats van twee, want zo hoog zijn de accijnzen. Een land waar de btw weer omlaaggaat in plaats van omhoog. Een land waar we boven op een belastingvrije voet van €30.000 voor iedere werkende Nederlander slechts een vlaktaks van 20% aan inkomstenbelasting betalen.

Het is een Nederland dat gewoon mogelijk is. Een Nederland waarin een starter met een modaal inkomen, een eenverdiener, wél een huis kan kopen, met een auto voor de deur en de mogelijkheid om een gezin te stichten. Een land waar middenstanders weer een goed belegde boterham kunnen verdienen, waar bedrijven floreren en waar een fulltimer geen twee tot drie dagen per week voor de overheid werkt, maar voor zijn eigen toekomst.

Het klinkt als een droom, als een utopische samenleving, die door verreweg de meeste mensen als onhaalbaar en onrealistisch zal worden beschouwd. "Dat is te mooi om waar te zijn; dat willen we allemaal wel." Zo wordt het direct terzijde geschoven. Zo legt de Nederlander zich neer bij zijn krappe beurs, de woningnood, de afroming van zijn inkomsten, de inperking van zijn vrijheid en het langzame maar alsmaar voortgaande verval.

Maar die miljarden euro's die de Staat jaarlijks te veel van ons int, worden wel degelijk door ons allemaal verdiend. Wij zijn een heel rijk land. Wij zouden dit geld daadwerkelijk in onze eigen portemonnee kunnen hebben, ware het niet dat het op dit moment wordt uitgegeven aan hoofdzakelijk drie grote kostenposten, waar geen enkele andere partij dan Forum voor Democratie daadwerkelijk aan wil tornen.

Wij willen niet zomaar een ander migratiebeleid, een ander klimaatbeleid of een ander EU-beleid. Wij willen ermee stoppen. Een groot deel van de gevolgen ervan willen we zelfs terugdraaien. U hoort het goed: wij willen niet alleen stoppen met de massale immigratie, dus geen quota of netto-instroom van 20.000, 40.000 of 60.000 mensen per jaar, maar wij willen de demografische transitie als zodanig ongedaan maken. Dat betekent dus ook remigratie opstarten, zodat je netto-uitstroom krijgt. Dat bespaart niet alleen miljarden euro's per jaar, maar dat stelt ook het voortbestaan van ons volk veilig. Zoals mensen nu gestimuleerd worden om hun thuis te verlaten en hierheen te komen, willen wij met een remigratiebeurs mensen stimuleren Nederland te verlaten en terug te keren naar hun landen van herkomst.

Voorzitter. Wij willen niet alleen stoppen met al het klimaatbeleid omdat alleen een krankzinnige al z'n welvaart door de gootsteen zou spoelen voor 0,00007 graden Celsius minder opwarming in 2050, terwijl China ondertussen iedere week twee kolencentrales opent. Wij willen ook kolen- en gascentrales heropenen, het Groninger gasveld weer geschikt maken voor boringen en de Groningers eindelijk

fatsoenlijk en voortvarend compenseren voor geleden schade. Wij willen windturbines die zijn geplaatst ontmantelen en huizen weer aansluiten op gasnetwerken. Ook hiermee valt tientallen miljarden te besparen.

Voorzitter. Wij willen uit de Europese Unie, geen hervormingen, geen onderhandelingen of nieuwe overlegstructuren, maar de controle terug over onze grenzen, onze munt en ons buitenlandbeleid. We willen geen nettobetalingen meer aan Brussel. Combineer dat met het beëindigen van het stikstofbeleid, het beëindigen van de geldstroom naar het zinloze bloedvergieten in Oekraïne en een algehele krimp van de overheid en we spelen alles bij elkaar zo tientallen miljarden euro's vrij.

Het is helemaal niet zo moeilijk. En ja, opnieuw weet ik wat de meerderheid van de Kamer nu denkt: dat het niet kan. Dat heeft u zichzelf wijsgemaakt. U heeft zichzelf wijsgemaakt dat de massale immigratie een onbeheersbaar natuurfenomeen is. "Het is ons overkomen", om met oud-VVD-minister Henk Kamp te spreken. De totale demografische transformatie van ons land is ons overkomen. Net als de apocalyptische rapporten van milieufanataten, waar ons krankzinnige klimaatbeleid op wordt gebaseerd, of het stikstofbeleid: het overkomt ons. Buiten de gebaande kaders treden is voor de overgrote meerderheid in dit huis ondenkbaar, onmogelijk, onacceptabel. Het is alsof een andere weg zich geheel buiten uw voorstellingsvermogen bevindt.

Voorzitter. Enige tijd geleden zag ik de film Good Bye Lenin! over de schok die het einde van het communisme betekende voor een generatie die heel haar leven had doorgebracht in een planeconomie, waarin schaarste overal was en vrijheid nergens. Zoals de mensen in de Sovjet-Unie en de DDR zich niet konden voorstellen dat de maatschappij ook een werkende economie zou kunnen hebben en dus alsmaar meer controlemechanismen invoerden, die steeds meer regels vereisten, zo lijkt de Nederlandse politiek het zich ook niet te kunnen voorstellen om buiten de gestelde kaders te denken. Wat getuigt dat van een schaamteloze gemakzucht en incompetentie.

Want, voorzitter, politiek is keuzes maken. De hoge energierekening, de onveiligheid op straat, de woningnood, de achteruitgang van het onderwijs: het is allemaal het gevolg van de keuzes die hier worden gemaakt. De energierekening was nooit zo hoog geweest als men de gas- en kolencentrales niet had gesloten en ons Groninger gasveld niet had volgestort met 500 meter beton. Als men de grenzen niet wagenwijd had opengezet, konden jonge meisjes wel veilig naar huis fietsen.

Voorzitter. Het zijn concrete gevolgen van concrete keuzes. Maar wanneer die keuzes moeten worden gemaakt, wanneer ze kunnen worden gemaakt, wordt hier in Den Haag consequent een rookgordijn opgetrokken. Dan wordt consequent naar boven of naar buiten gewezen, naar experts, verdragen, internationale afspraken, consensus. Neem stikstof. De vraag die voor ons ligt, is: hoe willen wij de kwaliteit van de natuur beoordelen? Omdat ruim twintig jaar geleden is besloten dat dit aan de hand van een onwetenschappelijk stikstofmodel moet worden getoetst, loopt ons natuurbesluit sindsdien volkomen vast.

Voorzitter. Vorige week stelde ik tijdens het debat over integratie voor om sociale voorzieningen voor immigranten pas toegankelijk te maken na tien jaar werk, omdat het niet meer dan logisch is dat je als nieuwkomer in een land eerst iets bijdraagt voordat je iets cadeau krijgt. Het antwoord van de staatssecretaris was symbolisch voor de problematiek die ik nu beschrijf. Hij reageerde namelijk met: "Als je onderscheid wilt maken, kan ik dat op basis van onze wet niet doen." Mijn voorstel om de wet dan dus aan te passen was voor hem volstrekt onvoorstelbaar, terwijl dat nu juist de essentie is van wat het parlement als wetgevende macht wel kan.

Wij, alle 150 Kamerleden, zijn verkozen om keuzes te maken. We kunnen ervoor kiezen om nieuwkomers pas na tien jaar recht te geven op een uitkering. We kunnen er ook voor kiezen om de stikstofwet af te schaffen en de wijze van vergunningverlening rondom Natura 2000-gebieden te baseren op empirische natuurgegevens, zoals Frankrijk en Italië al doen. Daar hebben ze helemaal geen stikstofproblemen. We kunnen ervoor kiezen om de Europese Unie te verlaten, zodat we niet alleen controle krijgen over onze munt en de handelsverdragen die we sluiten, maar ook over wie er ons land binnenkomt. We kunnen ervoor kiezen om desnoods, zolang we nog wel in de Europese Unie zitten, de boete te betalen die ons opgelegd zou worden voor het voeren van een eigen immigratiebeleid, zoals Hongarije doet. We kunnen ervoor kiezen om de veiligheid van onze jonge vrouwen te beschermen, in plaats van die van Syrische, Somalische en Afghaanse mannen die wellicht asiel nodig hebben. We kunnen ervoor kiezen het Groninger gasveld te heropenen en heel Nederland weer te voorzien van goedkope en betrouwbare energie.

Voorzitter. Als de meerderheid hier zou zeggen "wij vinden het welzijn van Eritreeërs belangrijker dan dat van Nederlanders", dan zou ik het er weliswaar heftig mee oneens zijn, maar ik zou het meer respecteren dan wat er nu gebeurt. Want uit het beleid blijkt dat het welzijn van Eritreeërs prioriteit heeft, maar niemand durft het toe te geven. Men verschuilt zich achter internationale verdragen. Maar wie heeft zich aan die verdragen gebonden? Dat is de Tweede Kamer. Met hetzelfde gemak waarmee die verdragen hier ooit zijn goedgekeurd, kunnen we ze ook weer verwerpen.

Dit totale gebrek aan politieke wilskracht uit zich ook in de verkiezingsprogramma's. Verschillende partijen hebben in hun verkiezingsprogramma opgenomen dat zij naar een migratiesaldo streven van 40.000 tot 70.000 mensen per jaar. Hoe zijn ze tot dat aantal gekomen? Het werd geadviseerd door de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen. Wéér een commissie om je achter te verschuilen. Altijd maar dat afschuiven van de verantwoordelijkheid, dat je verstoppen voor de consequenties van gemaakte keuzes. Maar géén keuze maken of die keuze overlaten aan iemand anders is ook een keuze. De gevolgen van die keuzes blijken keer op keer desastreus.

Voorzitter. Ik ben 28. Als de huidige neerwaartse trend zich voortzet, zal ik behoren tot de laatste generatie. De laatste generatie die nog in een herkenbaar Nederland is opgegroeid, waar je nog op een normale manier geld kon verdienen en een leven kon opbouwen. De laatste generatie die nog kon eten van het Nederlandse platteland, die nog de schitterende kustlijn heeft gezien, zonder al die windturbi-

nes. De laatste generatie die geen minderheid is in eigen land. De laatste generatie misschien die überhaupt nog een toekomst ziet in dit land. Want inderdaad, succesvolle mensen trekken weg. Jongeren geven de hoop op. Uit recent onderzoek blijkt dat meer dan de helft, 58%, van de 18- tot 30-jarigen serieus nadenkt over emigratie. Het vertrouwen is gezakt tot een nulpunt. Nederlanders willen een totaal andere vorm van politiek. Nederlanders voelen zich niet meer thuis in eigen land. Ze zien geen toekomstperspectief meer. Ze voelen zich niet meer veilig. De helft van de jonge vrouwen kiest vanwege de onveiligheid een andere route bij het naar huis fietsen.

Voorzitter. Nederland raast op de afgrond af. Hier in dit huis weigert de meerderheid om verantwoordelijkheid te nemen voor de toekomst van ons land. Het roer moet echt om, niet een beetje, met pappen en nathouden, halve maatregelen, en twee stappen vooruit en dan weer eentje achteruit, maar écht. We willen de soevereiniteit terug en de controle terug van Brussel naar Nederland, zodat we weer zelf beslissen over grens, geld en energie. Stop met de massale immigratie en het klimaatbeleid. Maak een einde aan het destructieve stikstofbeleid en de nodeloze regeldruk die Nederland krijgt opgelegd vanuit Brussel. Dan kan Nederland weer bloeien en kunnen we onze cultuur, welvaart en veiligheid doorgeven aan de volgende generatie. Op 29 oktober biedt Forum voor Democratie die kans aan Nederland. Reken af met decennia afbraakbeleid. Wij zijn de enige partij die een echt ander verhaal vertelt. Ga voor je portemonnee. Ga voor een kleinere overheid, voor lagere lasten en voor minder regels. Stop de immigratie, het klimaatbeleid, het stikstofbeleid en de bemoeienis uit Brussel. Wij gaan weer groots worden en we beginnen vandaag.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel. De volgende spreker is de heer Stoffer van de Staatskundig Gereformeerde Partij.

De heer Stoffer (SGP):

Voorzitter. Vorig jaar gaf ik een Statenbijbel aan onze premier. Ik kon het toen niet laten om ook een leestip mee te geven: Psalm 23. U weet wel: "De HEERE is mijn Herder". Dat is de psalm die ik thuis elke vrijdag samen met mijn dochters lees. Talloze mensen over de hele wereld ontleen kracht aan deze psalm. President Bush las deze psalm tijdens zijn televisietoespraak na de aanslagen op de Twin Towers. Dat was indrukwekkend.

Voorzitter. Psalm 23 schetst de figuur van een herder. Die herder komt in de Bijbel en onze geschiedenis vaak terug. Denk bijvoorbeeld aan ons volkslied. Of lees de geboortepapieren van Nederland; ze liggen achter deze zaal. In het Plakkaat van Verlatinghe uit 1581 staat dat de vorst zijn onderdanen moet beschermen zoals een herder zijn schapen, juist als de omstandigheden moeilijk zijn.

Voorzitter. De herderstocht van de premier is bepaald geen idylle geworden. Het bleek een terrein met hobbels, kuilen en uiteindelijk een politiek ravijn. De premier zal misschien weleens gedacht hebben: wanneer houdt dit geblaat eens op? En, na het vertrek van NSC: blijft er nog iets van deze kudde over? De SGP wil hem bedanken voor zijn inspannin-

gen. Dit politieke avontuur, met een extraparlamenteair kabinet, had wel iets ongemakkelijks. Het leek er soms meer op dat de schapen de herder dreven, in plaats van andersom. Die situatie is niet voor herhaling vatbaar. Het gebrek aan regie heeft ook concreet tot verslechtingen geleid, bijvoorbeeld als het gaat om Israël. Mijn vraag is dan ook: kan de premier verzekeren dat zijn rompkabinet geen voorstellen in de EU meer doet om Israël te belagen? Wil het kabinet juist Hamas stevig aanpakken?

Voorzitter. In de afgelopen jaren vochten verschillende herders om de aandacht. Ze wilden het volk beschermen tegen bedreigingen en beloofden allemaal een specifiek probleem op te lossen, bijvoorbeeld het gevaar van het kartel, de hoge instroom van asielzoekers, de druk op boeren en burgers, de opwarming van de aarde en onbehoorlijk bestuur. Inmiddels dringen zich weer nieuwe leiders op, de een met nog meer democratisch ethos dan de ander, om ons uit het staatsrechtelijke moeras te trekken. De vraag is: waar zal dit nu weer heen gaan? Zal het echt beter gaan? De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat de teleurstelling, en zelfs het cynisme, onder veel burgers alleen maar gegroeid is.

Voorzitter. Wellicht is het u niet ontgaan dat de schapenjacht weer is begonnen. Minister Wiersma schiet nu natuurlijk meteen overeind, omdat zij zich afvraagt of ze de laatste slachtpartij door wolven gemist heeft. Maar als het daarover gaat, is mijn vraag: gaat zij snel duidelijkheid bieden aan de burgemeesters over de ruimte om eerder in te grijpen? Het is toch te gek voor woorden dat wolven beter beschermd worden dan schapen, pony's en zelfs kinderen? Maar eigenlijk dacht ik bij de schapenjacht niet aan wolven. Ik dacht aan wat we in het politieke wereldje de "verkiezingscampagne" noemen. In een democratie als de onze mogen de schapen de herders kiezen en daarom proberen veel herders de schapen te paaien. Het is misschien goed als burgers het stemadvies van het Sociaal- en Cultureel Planbureau ter harte nemen: pas op voor loze beloften. Daarmee is dit stemadvies ook meteen een opdracht voor de politiek. Het bieden van perspectief en het maken van duidelijke keuzes is iets anders dan burgers een rad voor ogen draaien. Het is inmiddels wel duidelijk dat de Haagse politiek er niet over gaat of de zon gaat schijnen.

Voorzitter. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid waarschuwde het parlement in de zomer voor het risico dat we de wereld alleen door een veiligheidsbril gaan bekijken en dan zomaar belangrijke kernwaarden uit het oog verliezen. De SGP herkent dat gevaar helemaal. Geld, wapens en techniek moeten dienstbaar zijn aan gerechtigheid, barmhartigheid en klassieke vrijheden. Die strijd tekent het ontstaan van Nederland en die strijd blijft nodig. Onze nationale herder bij uitstek, Willem van Oranje, blijft een inspirerend voorbeeld. Hij zette zich onvermoeibaar in voor de vrijheid om het volle evangelie uit te dragen, maar hij had ook oog voor de rechten van anderen. Daarom wil ik hier, zonder schroom, een pleidooi voeren voor christelijke waarden. Die hebben ons land in het verleden gevormd tot wat het nu is en kunnen ons land ook werkelijk toekomst bieden: in plaats van ideologie het evangelie.

Voorzitter. Ik sta kort stil bij drie concrete punten: het leven, het gezin en een veilige samenleving. De SGP staat pal voor kwetsbaar leven. Van het kloppende hartje op de eerste echo tot de laatste zucht van een 100-jarige, van gezond en

vrolijk leven tot gebroken en depressief leven, van kwetsbare meisjes tot schijnbaar stoere mannen, van studenten die hun weg redelijk weten te vinden tot jongeren die verstrikt raken in porno en verslavingen: iedereen verdient onze steun om te leven, altijd. Het kabinet moet meer doen voor moeders en hun ongeboren kinderen, en ook voor de levende kinderen die al geboren zijn. Zorg en ondersteuning tijdens de zwangerschap en rondom de bevalling moeten van topkwaliteit en voor iedereen toegankelijk zijn. Mijn vraag is: is het kabinet bereid om te kijken naar het schrappen van de eigen bijdrage voor de kraamzorg? De overheid mag in ieder geval niet toegeven aan de gedachte dat we sommige burgers beter actief uit het leven kunnen helpen dan dat we ze in leven houden. Er is juist meer zorg nodig voor het leven dat het zelf niet kan en niet meer ziet. De dood is nooit een oplossing. Erkent de premier dat geestelijke gezondheidszorg voor jonge mensen die psychisch lijden, op dit moment nog steeds tekortschiet? Welke stappen zet het kabinet daarin?

Voorzitter. Elke herder weet dat schapen een schaapskooi nodig hebben, een veilige en warme plek. Het is juist daarom zo zorgwekkend dat de politiek zo weinig aandacht heeft voor gezinnen en gemeenschap. De overheid ziet burgers als individuen die verstrooid zijn in de Hollandse polder van het individualisme. Veel burgers zijn daardoor een weerloze prooi voor technologische, economische en ideologische krachten. Opeenvolgende kabinetten hebben het gezin verwaarloosd, ongeacht de politieke samenstelling. De SGP vindt dat de tijd van een ijsig individualisme voorbij moet zijn. Wij zeggen: ga voor het gezin en focus op families en gemeenschappen. Laten we ons niet schamen om sterke relaties te bevorderen. Daar is iedereen bij gebaat. Iedereen weet dat het nodig is. Daarom de volgende vragen. Gaat het kabinet voorstellen doen die de kloof tussen eenverdieners en tweeverdieners verkleinen? Wil het kabinet verkennen hoe ouders een zwemlesbonus kunnen krijgen zodat alle kinderen veilig zijn in het water? Hoe wordt de motie-Flach/Van der Lee uitgevoerd, om de bezuinigingen op het kindgebonden budget anders vorm te geven en de middeninkomens te ontzien?

Voorzitter. Een goede herder zorgt ook voor een veilige ruimte voor de kudde. De SGP zet zich daarom in voor een veilige samenleving. Nederland moet weerbaar zijn tegen internationale dreigingen. Als ik wijs op de recente provocaties door Rusland in Polen, dan hoef ik niets meer te zeggen. Maar ook in Nederland zijn de zorgen over veiligheid groot. Het is een aanklacht tegen onze samenleving dat Joodse medeburgers niet meer veilig over straat kunnen. Het is onacceptabel dat lezingen en bijeenkomsten geannuleerd moeten worden vanwege intimidatie, dat onderwijsgebouwen vernield worden en dat antisemitisme welig tiert op de terreinen van universiteiten, waarbij zelfs personeel betrokken is. Het is te gek voor woorden dat activisten ruim baan krijgen op snelwegen onder het mom dat ze hun mening aan het uiten zouden zijn.

Voorzitter. De klassieke vrijheden staan in Nederland onder druk. Waarom sympathiseert het kabinet met een heksenjacht tegen vermeende conservatieve krachten? Zou een liberale overheid er op z'n minst niet een beetje alert op moeten zijn dat ze zelf ook met ideologische drijfveren veel kwaad kan aanrichten in beleid en wetgeving? Zou een onsje minder opdringerigheid de samenleving geen goed doen? Het belang van gelijkheid, diversiteit en inclusie hoeven we echt niet van het asfalt af te laten spatten. En

als we een beetje respect voor dieren hebben, zorgen we ervoor dat zebra's ook gewoon weer een beetje zichzelf kunnen zijn.

Als het gaat om een stabiele en veilige samenleving is maximale urgentie vereist om asiel en migratie te beperken. Het huidige beleid is onhoudbaar en onverantwoord. Mijn vraag is dan: gaat het kabinet actief bijdragen aan het migratie-kritische verbond binnen de EU? Het is schrijnend en begrijpelijk dat mensen geen perspectief zien in hun eigen werelddeel. Wil het kabinet daarom de botte bezuiniging op ontwikkelingshulp en de verre naasten volledig terugdraaien?

Voorzitter. Het is tijd om af te ronden. Als je op je in laat werken wat nodig is om een goede herder te zijn, dan zou de moed je in de schoenen zakken. De dreigingen zijn groot, onze mogelijkheden beperkt en het leven is eindig. Aan het slot van mijn bijdrage wil ik daarom die herderspsalm waar ik mee begon, lezen als gids voor regering en parlement. Het verrassende is namelijk dat deze psalm ons geen handboek voor herderschap biedt en dat de dichter het ook niet van menselijke leiders verwacht. Te midden van de aardse omstandigheden slaat de dichter de ogen naar de hemel.

Voorzitter. Die prachtige psalm luidt als volgt.

Een psalm van David.
De HEERE is mijn Herder, mij zal niets ontbreken.
Hij doet mij nederliggen in grazige weiden;
Hij voert mij zachtjes aan zeer stille wateren.
Hij verkwikt mijn ziel;
Hij leidt mij in het spoor der gerechtigheid om Zijns Naams wil.
Al ging ik ook in een dal der schaduw des doods,
ik zou geen kwaad vrezen, want Gij zijt met mij;
Uw stok en uw staf, die vertroosten mij.
Gij richt de tafel toe voor mijn aangezicht tegenover mijn tegenpartijders;
Gij maakt mijn hoofd vet met olie, mijn beker is overvloedig.
Immers zullen mij het goede en de weldadigheid volgen al de dagen van mijn leven;
en ik zal in het huis van de HEERE blijven in lengte van dagen.

Voorzitter. Gelukkig kan ik mijn bijdrage besluiten in het vreugdevolle besef dat Jezus Christus in het tiende hoofdstuk van het Johannesevangelie zegt "Ik ben de goede Herder". In zijn schaapskooi is nog volop ruimte. Ieder die zijn zonden belijdt, is van harte welkom bij deze Herder.

Dank u wel.

De voorzitter:
Dank u wel. Mevrouw Bikker van de ChristenUnie.

Mevrouw **Bikker** (ChristenUnie):
Voorzitter. Wat een zootje is het in Den Haag. Wat is er de afgelopen tijd een ontzettend slecht visitekaartje afgegeven. Ik sta geregeld op zaterdag langs de lijn om te kijken naar mijn voetballende zoon. Eerlijk gezegd drong de vergelijking met de F'jes zich toch een beetje op. Die F'jes willen wel

heel graag winnen, maar blijven zo ruziën over de opstelling dat de bal niet één keer over de middellijn komt. Het vraagt toch echt iets anders om de problemen waar ons land mee te kampen heeft, te kunnen aanpakken en oplossen. Dat vraagt om stevig teamwerk, in positie zijn en weten wat je rol is.

De koning gaf eergisteren in de troonrede onze Tweede Kamer zelfs een koninklijke draai om de oren. Ik denk dat we na deze twee jaar hier heel kort over kunnen zijn: dit niet meer. Het is tijd voor verandering. Het is tijd voor verantwoordelijkheid. Het is tijd om op te staan voor het goede. De afgelopen weken moest ik vaak denken aan Psalm 72, een oud vers geschreven door de Bijbelse koning Salomo, volgens de overlevering de meest wijze koning ooit. Hij verwachtte zijn wijsheid echter niet van zichzelf. Hij bad en hij schreef dit gebed:

Geef, o God, uw wetten aan de koning
en uw gerechtigheid aan de koningszoon.
Moge hij uw volk rechtvaardig besturen.

Voorzitter. Al heel veel eeuwen verlangen mensen naar vrede en recht. Ze weten ook dat als je die bij jezelf zoekt, het geregeld alleen maar ik-gericht is. Die oude woorden van de psalmen herinneren aan een dieper verlangen: dat er recht is, dat er altijd recht zal worden gedaan, ook waar mensen nu in enorm onrechtvaardige omstandigheden zitten. Een overheid, een koning of een regering of een Kamer, heeft een hoge roeping om daadwerkelijk recht te brengen. Dat is ook mijn verlangen voor ons werk hier in de Tweede Kamer.

Afgelopen maand stelde ik in de Groen van Prinstererlezing deze vraag. Kan de overheid nog oplossen? Kan de overheid nog recht doen? Want als gerechtigheid ontbreekt, dan valt het vertrouwen weg. En ja, het vertrouwen is inmiddels gezakt tot een dieptepunt. Daarom is het tijd voor een terugkeer van recht, van gerechtigheid, en is het tijd voor een andere politiek, niet alleen in woorden — ik heb van collega's al heel veel mooie reflecties gehoord, wat goed is, na deze twee jaar — maar ook graag concreet. Daarom een aantal voorstellen.

Steeds vaker dient onze Tweede Kamer de rit van vier jaar niet uit. We gaan inmiddels vaker naar de stembus dan Italië. De aanpak van problemen, bijvoorbeeld van stikstof, komt niet van de grond. Ondernemers kunnen niet investeren, omdat vertrouwen en zekerheid ontbreken. Burgers zien een overheid die van crisis naar crisis hobbelt. Dat tast het vertrouwen in de politiek aan. De megafoon blijft hier maar zelden liggen, of het nou links of rechts is, en rust, wijsheid en consistentie lijken wel begrippen uit vervlogen tijden. Daar wil ik wat aan doen.

In andere landen is het vanzelfsprekend dat een parlement zijn tijd uitdient. In ons eigen land is het vanzelfsprekend voor gemeenteraden, voor Provinciale Staten. Alleen voor de Tweede Kamer is het dat niet. Dat moet anders. Laat stabiliteit weer de norm worden. Daarom zal ik in tweede termijn een motie indienen voor een vastere zittingstermijn voor de Tweede Kamer, zodat het niet loont om plotseling weg te rennen, maar dat we ons verantwoordelijk weten om vier jaar lang goed voor dit land te zorgen. Ik heb eerder al gepleit voor de terugkeer van de Koning in het formatieproces. Dat voorstel doe ik graag na de verkiezingen meteen

opnieuw, omdat het me goed lijkt om dat weer in gang te zetten, met een stukje vertrouwen en gezag.

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Ik sla aan op de woorden van mevrouw Bikker, dat we goed voor ons land moeten zorgen. Vorige week is er in de commissie voor Landbouw in meerderheid bepaald dat een aantal dossiers op het gebied van landbouw controversieel wordt verklaard. Dat betekent eigenlijk dat het kabinet niks meer zou kunnen, dat er geen beleid meer komt op onder andere Nederland van het stikstofsloot halen. Ik was even benieuwd hoe de ChristenUnie daarin staat. Zelfs partijen die hier de Kamer in zijn gekomen onder het mom van "goed bestuur" hebben daar voor gestemd. Er moet gelukkig nog plenair over worden gestemd, dus het is nog niet te laat. Ik zou het totaal onverantwoord vinden, ook met het oog op woningbouw en het aanleggen van wegen. Ik heb er gisteren in mijn bijdrage nog wat over gezegd. Hoe staat de ChristenUnie hierin?

Mevrouw Bikker (ChristenUnie):

Dank voor deze vraag. Met drie zetels lukt het niet om bij iedere procedurevergadering te zijn. Bij deze procedurevergadering was de ChristenUnie niet. We gaan de lijst nu goed doornemen. Komende dinsdag wordt daarover gestemd, als ik het wel heb. Laat ik dit zeggen: de ChristenUnie zal altijd aan de kant staan van de oplossing. Daar waar minister Wiersma ook nu al oplossingen kan brengen voor boeren die in eindeloze onzekerheid zitten, voor bouwers die maar niet weten hoe het verder gaat met het oplossen van het stikstofprobleem, zullen wij altijd aan de kant van de oplossing staan en dus zo min mogelijk controversieel verklaren. Ik vind het namelijk belangrijk dat deze Kamer, deze 150 Kamerleden, de verantwoordelijkheid voelen om Nederland van het slot te halen in plaats van in het slot te laten zitten.

Mevrouw Van der Plas (BBB):

Ik ben blij om dat te horen. Ik had zelf een beetje het gevoel dat er politiek gereid werd: "Er komen verkiezingen aan en dan gaan we het allemaal controversieel verklaren en dan is het aan een nieuw kabinet." Ik heb dat ook wel gezien. Er werd echt gelachen toen het gelukt was. Maar ik denk dat heel veel mensen zich niet realiseren wat dat gaat betekenen voor Nederland. Ook de partijen die zeggen dat we moeten bouwen, dat we huizen moeten gaan bouwen, dat we tien steden moeten gaan bouwen, dat Nederland verder moet, zijn totaal roekeloos bezig. Ik constateer dat mevrouw Bikker, hoewel ze misschien iets andere bewoordingen gebruikt, dat ook roekeloos vindt.

Mevrouw Bikker (ChristenUnie):

Ik vind het belangrijk dat wij hier ons werk doen voor de mensen die ons gekozen hebben. Dat geldt zowel voor boeren die in onzekerheid zitten, voor bouwers die zekerheid nodig hebben om aan de slag te kunnen als voor de natuur, die er ook op achteruitgaat wanneer we niks doen. Daarom hebben we minister Wiersma steeds aangemoedigd om met concrete plannen te komen die daadwerkelijk betekenen dat de boer de baas kan zijn op zijn erf, om met doelsturing aan de slag te gaan, maar ook om de consequenties die nodig zijn te pakken, zodat er daadwerkelijk een stikstofbeleid is dat mogelijk maakt dat de vergunningen weer ver-

leend kunnen worden. Dat vraagt dus meer dan alleen pappen en nathouden. Daar liggen erg veel moties-Grinwis op. Dat is u bekend, zeg ik tegen mevrouw Van der Plas. Volgens mij is dat een goede aanmoediging om snel aan de slag te gaan.

Ik vervolg. Dan nu naar wat ons land nog meer nodig heeft. Geen ophef maar opbouw, met een overheid die dienend is. Daar geloof ik in: politiek die opstaat voor het goede en politiek die aanpakt. De ChristenUnie wil 100.000 nieuwe woningen bouwen per jaar, met daarbij het belang van woningzoekenden voorop, en meer bouwlocaties. Van Veenendaal-De Klomp tot het Markermeer. En minder ruimte voor bezwaar en beroep. Ik vind het mooi om daarvoor samen met collega Jetten voorstellen neer te leggen en ik hoop van harte dat die een brede meerderheid in de Kamer krijgen en dat we niet hoeven te wachten totdat de formatie helemaal aan het eind is, maar dat we het gewoon al in gang gaan zetten. Want die woningen moeten nu gebouwd.

Voorzitter. Wij pakken aan door te investeren in een leger voor de lange termijn. Dus de afspraak van 3,5% helemaal tot 2035 invullen en niet alleen voor de komende vijf jaar. Dat is van groot belang, ook voor onze industrie. Wij willen een politiek die aanpakt met meer aanbod van en vraag naar groene energie en ruimte voor ondernemerschap en innovatie. Het ov moet betaalbaar en bereikbaar blijven, voor elke regio, zeg ik tegen dit kabinet. Want dat doet op dit moment alleen het tegenovergestelde, door alleen de Randstad eruit te pikken. Wij willen politiek die vereenvoudigt, met eenvoudig toegankelijke financiële steun voor gezinnen, een einde aan complexe belastingen en een einde aan onzekere toeslagen. Een politiek die vereenvoudigt door minder regels voor ondernemers en vrijwilligers. En een politiek die normeert, want elk leven telt, van het prille begin tot aan het eind. We moeten in dit land ook gewoon een beetje normaal doen en samenleven in plaats van elkaar de huid vol schelden en weer doorlopen in je eigen bubbel.

En we willen een politiek die normeert als het gaat om het klimaat. Want ja, het is fantastisch om te zien dat het kabinet het woord "klimaat" kent als onderdeel van ondernemersklimaat en investeringsklimaat. Dat is belangrijk, zeg ik tegen de minister van Economische Zaken. Maar waar is de zorg voor het klimaat, onze schepping, gebleven? Waar is "groen rechts" als we dat nodig hebben? Of is klimaatbeleid alleen iets bij meewind, als het makkelijk is? Ik hoop van niet.

Voorzitter. Rentmeesterschap is geen optie, het is een opdracht. Het Planbureau voor de Leefomgeving zegt heel helder: de kans dat we onze klimaatdoelen in 2030 halen, is minder dan 5%. En toch schuift dit kabinet problemen voor zich uit. In het hoofdlijnenakkoord stond nog: als de doelen niet gehaald worden, komt er een alternatief. Waar is het? Daarom mijn vraag aan het kabinet: wat is eigenlijk uw afspraak uit het hoofdlijnenakkoord waard? En welk alternatief beleid komt er, nu de Raad van State zo vernietigend is?

Laat helder zijn: klimaatbeleid mag nooit ten koste gaan van mensen met een kleine portemonnee. Daarom is veel meer inzet op isoleren nodig. Daarom is het ook nodig dat het noodfonds dit najaar opnieuw wordt opengesteld in

plaats van stiekem wordt doorgeschoven. Nou ja, stiekem, opeens wordt het doorgeschoven naar 2027.

De heer **Timmermans** (GroenLinks-PvdA):

Ik wil aan mevrouw Bikker vragen hoe zij dat voor zich ziet. Ik denk dat wij die conclusie delen. Dat noodfonds moet openblijven, weer opengaan. Het kabinet zegt dat iedereen die recht heeft op een uitkering, heeft kunnen inschrijven. Wij weten allemaal dat er ook mensen zijn die die termijn van één week niet hebben gehaald en die nu tussen wal en schip dreigen te vallen. Ik neem aan — en ik begrijp dat ook NSC op die lijn zit — dat we samen kunnen werken aan het herstellen van een fout, namelijk dat mensen nu geen beroep zouden kunnen doen op het noodfonds, dat heel belangrijk is voor mensen met een smalle beurs.

Mevrouw **Bikker** (ChristenUnie):

Dank dat de heer Timmermans hier de vinger bij legt. Meer dan 100.000 mensen zijn hier afhankelijk van, hebben dit nodig. En dan klinkt het zo onbarmhartig dat het kabinet het doorschuift naar 2027 en dat je het dan wel achteraf kunt halen. Als jij in armoede verkeert, heb je helemaal niet de optie om daar achteraf achteraan te gaan. Dan heb je dat nu nodig. Ik trek daarin dus heel graag samen op. Het is eerder gelukt met het amendement-Grinwis, waarbij een meerderheid van de Kamer zei: deze ellende moeten we voorkomen. Wat mij betreft legt de Tweede Kamer dat opnieuw neer bij het kabinet: regel dat voor deze mensen, laat hen niet vernikkelen, maar zorg dat ze inderdaad deze steun krijgen, die helaas zo broodnodig is.

De heer **Timmermans** (GroenLinks-PvdA):

Misschien kunnen we samen een meerderheid van de Kamer overtuigen. Ik weet ook dat de heer Van Hijum achter ons staat.

Mevrouw **Bikker** (ChristenUnie):

Ik zie hem enthousiast kijken, dus dat gaat goed.

De heer **Dassen** (Volt):

Een mooi betoog van mevrouw Bikker, ook over het klimaat. Voor het klimaat is weinig aandacht, ook in de troonrede, terwijl jonge mensen ons juist vragen om op te komen voor het klimaat, ook voor de toekomstige generaties. Daarin moeten we harde keuzes maken. Een van de keuzes die we volgens mij niet durven maken, is welke industrie we hier willen behouden en welke niet. Een vraag die wij daarin belangrijk vinden, ook omdat er nu keuzes moeten worden gemaakt, is wat we doen met Tata Steel, een van de grootste vervuilers van dit moment, die in Nederland geen economische toekomst heeft. Hoe staat de ChristenUnie daarin? Is ze van mening dat we die oude industrie moeten behouden, of moeten we juist ruimte geven aan nieuwe industrie?

Mevrouw **Bikker** (ChristenUnie):

Dank voor deze mooie en belangrijke vraag. Je zou het klimaat bijna vergeten, maar het gaat wel door; we leven op de pof. Nederland kan veel meer, juist ook op het punt van vergroening. Maar doordat ons land op slot zit, kunnen bijvoorbeeld in de Rotterdamse haven — ik heb dat zelf

gezien — zonnepanelen niet aangesloten worden op het stroomnet. Zo zijn we eraan toe en dat moet snel veranderen.

Dan ingaand op Tata Steel. Het belangrijkste aspect daaraan vind ik, nog even los van de duurzaamheid, de volksgezondheid en de grote gevolgen die de uitstoot van Tata Steel heeft voor de omliggende omgeving. Ik vind dat we daar met de meeste zorg naar moeten kijken.

Dan ga ik door op de vergroening van onze industrie. Hierin zit wel een dilemma. Als wij alleen maar normeren, bestaat het gevaar dat de industrie vertrekt, waar ze nog net zo hard vervuult. Ik wil aan de kant zitten van de oplossing op grond waarvan we de industrie zo veel mogelijk hier vergroenen. Als je over de Maasvlakte rijdt, zie je wel 40 kilometer lang industrie. Dat is prachtig, want dat is werkgelegenheid voor heel veel gezinnen in ons land. Volgens mij kan de overheid juist een rol spelen bij het helpen vergroenen. Als de heer Dassen komt met voorstellen die vergroenen, vindt hij ons zeker aan zijn zijde. Als hij voorstellen doet die ertoe leiden dat industrie vertrekt en elders opnieuw blijft vervuilen, houden we halt.

De heer **Dassen** (Volt):

Een begrijpelijk antwoord. Ik denk dat we ook in Europa moeten kijken: waar willen we wat doen? Waar is het mogelijk om economisch rendabel te zijn en, als je het hebt over groen staal, waar kunnen we verduurzamen? Dat zal dan niet in Nederland gaan gebeuren, maar misschien wel in Zweden of in Spanje. Volgens mij moeten we er op die manier naar gaan kijken.

Over de volksgezondheid hebben we volgens mij een discussie die al heel lang gevoerd wordt. Mensen in de regio IJmond hebben te maken met een verhoogd risico op kanker en veel kinderen krijgen daar astma. Hoelang moeten we die mensen nog in onzekerheid houden? Moeten we die grote, subsidieslurpende industrie, Tata Steel, daar overeind houden, terwijl we zien dat Tata Steel zelf geen bereidheid heeft getoond om te verduurzamen? Elke keer komt er weer nieuwe berichtgeving die eigenlijk laat zien dat het dat ook niet van plan is.

Mevrouw **Bikker** (ChristenUnie):

Opnieuw: dank voor de vraag. Wij hebben eerder het kabinet aangemoedigd — helaas is dat te weinig van de grond gekomen wat mij betreft — om specifieke maatwerkafspraken te maken met de grote industrieën. Ik denk bijvoorbeeld aan Dow Chemical, een van de voorbeelden waarvan ik zo had gehoopt dat het zou lukken om tot maatwerkafspraken te komen. Wij hebben juist ten aanzien van Tata Steel gezegd dat we de volksgezondheid niet voor niets noemen, omdat wij dat een belangrijk extra aspect vinden, naast het feit dat wij moeten bekijken wat Tata Steel betekent voor het milieu. Maar laten we niet vergeten dat Tata Steel een grote werkgever is, dus alles wat je op dit gebied doet, moet je op een zorgvuldige manier doen.

De heer **Dassen** (Volt):

Dat ben ik helemaal met mevrouw Bikker eens. Daarom stellen wij ook het Tata-transitiefonds voor. Wij moeten dus niet nu weer 3 miljard gaan investeren in een fabriek die hier niet economisch rendabel is, waarna we nog eens 800

miljoen per jaar moeten investeren omdat de energieprijzen hier te hoog zijn in vergelijking met de prijzen die fabrieken elders moeten betalen. Wij moeten er juist voor zorgen dat wij de mensen in de regio een perspectief kunnen geven, ook op nieuwe duurzaamheid, nieuwe bedrijvigheid en de duurzame huizen van de toekomst. Ik hoop dat de Christen-Unie bereid is om hier nog wat kritischer naar te kijken, zodat we ervoor zorgen dat we niet weer heel veel belastinggeld naar de vervuulende industrie brengen, maar juist gaan investeren in nieuwe duurzaamheid. Dat is volgens mij hoe we klimaat en volksgezondheid weer op één zetten. Dat is wat de jonge generaties van ons vragen.

Mevrouw Bikker (ChristenUnie):

Als Volt met voorstellen komt die staan voor een goede en levensvatbare industrie die vergroent in plaats van vertrekt, vindt u ons altijd aan uw zijde om te kijken naar goede oplossingen. Ik ben benieuwd wat de heer Dassen in petto heeft.

Voorzitter. Dan kom ik bij openbaar vervoer. Na corona liepen de reizigers aantallen terug en stegen de kosten. 2024 leek het keerpunt te worden: 300 miljoen door mijn motie en een hoofdlijnenakkoord dat inzette op een beter ov in dorpen en regio's. Maar dan de praktijk: een blunder in de vorm van een bezuiniging van 110 miljoen per jaar in de grote steden en de dorpen daaromheen — die wordt nu deels hersteld — en daarnaast het schrappen van 225 miljoen per jaar voor reizende studenten, waardoor provincies nu minder bussen laten rijden en er weer haltes verdwijnen. Hoezo "elke regio telt"? En de NS schrapte ook nog eens de sympathieke jongerendagkaart. Zo verdampte de impuls die dit kabinet kreeg. Ik zou zeggen: het openbaar vervoer verdient beter en onze jongeren verdienen ook beter.

Voorzitter. In het afgelopen jaar zagen we steeds vaker de vraag van zeer jonge mensen om euthanasie bij psychisch lijden. Ik vind dat een zeer zorgelijke ontwikkeling, zeker gezien de gigantische wachtlijsten in de ggz. Welke inspanningen verricht het kabinet om dat aantal omlaag te krijgen? Op dit punt is er volgens mij niets controversieel verklaard en kunt u er alles aan doen om jongeren in grote nood te helpen. Ik sluit me aan bij de vragen van de SGP met betrekking tot het omlaagbrengen van het aantal abortussen.

Voorzitter. Ik begon mijn inbreng met het zootje in Den Haag. Ik heb gezien hoe de verharding in ons land ook doorgaat. Ik denk aan de universiteiten, want ook daar staat ons land voor nieuwe uitdagingen. Kunnen wij nog omgaan met verschil? Ik kijk met zorg naar hoe onze universiteiten onder druk staan om de vrijheid van alle studenten en medewerkers te borgen. Als een Joodse student niet meer naar college durft, als een minister geen toespraak meer kan houden, als een hoogleraar niet meer op de kieslijst van een partij durft, dan zijn we hard op weg naar onvrijheid in plaats van naar een broedplaats van vrijheid, wat een academie hoort te zijn. Wat gaat het kabinet daaraan doen?

Voorzitter. Eerlijk is eerlijk: er gaat in Nederland veel mis, maar we zijn nog steeds ook een heel bevoorrecht land. Neem alleen al hoe we hier bij elkaar zitten. Dat besef ik goed als ik over de grens kijk. Er zijn zo veel plekken waar geweld vrij spel lijkt te hebben. Ik denk aan de oorlog in het Midden-Oosten. Er is extreem leed voor de gijzelaars en

hun families. We mogen hen niet vergeten. Er is extreem leed door destructie en geweld in Gaza. Deze Kamer spreekt daar inmiddels wekelijks over, vaak met grote woorden, maar de vrede komt niet dichterbij. Ik vind het onthutsend dat Nederland nog altijd weigert dat zwaargewonden kinderen uit Gaza hier mogen komen. De vraag is niet of we kunnen helpen, maar of we willen helpen. Daarom roep ik op tot moed en compassie voor deze gewonde kinderen. We kunnen iedere week debatteren over vergezichten van vrede in het Midden-Oosten, maar dit is concrete hulp die we nu wel kunnen bieden. Doe het voor hen, vraag ik via u, voorzitter, aan de Kamer.

Voorzitter. De vrijheid om te geloven is een van de oudste vrijheden in ons land. Die is kostbaar, maar nog steeds niet vanzelfsprekend. Afgelopen jaar werd er in Den Haag een man van 71 in de tram mishandeld. Waarom? Dat was alleen maar omdat hij een kruisje om zijn nek droeg. Dat is afschuwelijk. Daarom heeft de ChristenUnie, ook met andere partijen, wetgeving gemaakt. Haat of geweld vanwege wie je bent of wat je gelooft, wordt zwaarder bestraft. Maar we staan te weinig stil bij de verschrikkingen wereldwijd. In Congo werden vorige week meer dan 100 christenen afgeslacht door de aan IS gelieerde ADF. De slachting van Nigeriaanse christenen gaat door. De wereld blijft stil. Het is onaanvaardbaar dat deze aanvallen op gewone mensen die willen geloven en in liefde willen leven ongehinderd doorgaan en dat de wereld stil is. Wereldwijd wordt een op de zeven christenen vervolgd. Ik vraag het kabinet: hoe beschermt Nederland deze kwetsbare gemeenschappen samen met Europa en met internationale partners? Laten wij hier en wereldwijd pal staan voor hun vrijheid.

Voorzitter, ik kom tot een slot. Ik sta dan toch graag even stil bij deze minister-president. Vorig jaar sprak hij uit dat het was alsof hij een marathon zou gaan lopen, maar hij belandde helaas in de olympische hindernisloop, de steeplechase, met volgens mij wel 28 obstakels en 7 waterbakken. Waar de minister-president zich momenteel in het parcours bevindt, weet ik ook niet helemaal. Ik durf dat niet te zeggen. Juist daarom is het aan deze Kamer om de grote woorden over een snelle formatie en goede oplossingen daadwerkelijk waar te maken. Het is aan deze volksvertegenwoordigers, maar straks ook aan de nieuwgekozen volksvertegenwoordigers, om daar een stevig vervolg aan te geven, met vaart en met visie. De ChristenUnie draagt daar graag aan bij.

Terug naar de minister-president. Dank dat u nog even dapper door wilt lopen, zeg ik via de voorzitter. Dank aan de zittende bewindspersonen en aan de nieuwkomers dat u deze reis ook aangaat. U gaat geen gemakkelijke tijd tegemoet, maar ik wens u voor de komende tijd allemaal moed, wijsheid en zegen toe om goed voor ons land te zorgen. U kunt erop rekenen dat wij, net zoals de koning uitsprak, voor u en voor ons land zullen bidden om zegen en om een hoopvolle toekomst, die wij vast en zeker beter kunnen inrichten dan in de afgelopen twee jaar.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel. De heer Dassen van Volt.

De heer **Dassen** (Volt):

Dank, voorzitter. Een rechter die zijn hamer gebruikt om op een demonstrant in te slaan. Dat is het beeld dat Banksy vorige week schilderde op de muur van het Britse hoogge-rechtshof. Het is kunst als protest tegen de wetten die ook het demonstratierecht aan banden leggen, kunst als spiegel voor de macht. Juist die spiegels, of het nu gaat om een schilderij, een voorstelling of een festival, laten zien wat we vaak niet willen horen of willen zien. Die spiegel hebben we in Nederland net zo hard nodig. Kijk naar het Nomadisch Monument voor Gaza, een tentoonstelling waar inmiddels 63.000 streepjes zijn geturfd, één voor iedere vermoorde Palestijn in de genocide in Gaza. Elke dag worden er helaas streepjes bij gezet. Het is een continue herinnering aan de politieke onbereidheid van dit kabinet om de Israëlische regering ter verantwoording te roepen. Of kijk naar De zaak Shell, een voorstelling die laat zien dat de klimaatcrisis vooral een kwestie van politieke onwil is. Zo'n spiegel zou hier ook niet misstaan. De Haagse reactie op de extremen van dit kabinet moet niet zijn dat we terugvallen op een zoutloos polderkabinet, want ook in de kabinetten voor Schoof I hebben we gezien dat de grote problemen vooruit-geschoven werden. De oude partijen staan aan dit spreek-gestoelte alsof ze niet zelf hebben meegewerkt aan die stilstand.

Voorzitter. We leven in een tijd waarin vaak wordt gedaan alsof matigen het antwoord is, alsof wie op de barricaden durft te staan, wie met nieuwe ideeën komt en wie namens jongeren en toekomstige generaties spreekt, beter zijn mond kan houden, zodat we weer zoutloos kunnen polderen. Maar polderen om het polderen is geen oplossing. Dan is het een uitvlucht, een excuus om geen nieuwe dingen te hoeven doen.

Voorzitter. Dat doet mij een beetje denken aan een onge-makkelijk kerstdiner. Iedereen houdt zich in om de sfeer niet te verpesten. We luisteren dus urenlang naar de zelfin-genomen oom die wel weet hoe het zit of naar de tante die elk jaar een stukje extremer wordt. Maar de ideeën van de bevlogen neef of nicht die zich wél durft uit te spreken, komen voor de anderen allemaal te vroeg. Alles blijft dus bij het oude.

Een jaar geleden stonden fractievoorzitters van de coalitie-partijen zichzelf op de borst te kloppen omdat de samenle-ving zo veel vertrouwen in het nieuwe kabinet en in de politiek had. Nu is het vertrouwen in de politiek gezakt naar een historisch dieptepunt van 4%. Ook jongeren voelen zich niet vertegenwoordigd. Dat is pijnlijk, maar het verbaast me niks.

Voorzitter. De toekomst van Nederland en Europa hangt af van de keuzes die we nu durven te maken. Het vorige kabinet heeft die toekomst laten liggen, laten creperen. Laat ons niet de fout maken om in die drassige polder te blijven zitten, maar laten we het lef hebben om iets nieuws te doen en echte keuzes te maken voor de toekomst.

Voorzitter. Toen ik op de basisschool zat — als klein ventje, zeg ik tegen de heer Wilders — werd klimaat nog vaak neergezet als een probleem voor de toekomst. Het was iets wat we wel zouden oplossen, maar inmiddels zitten we midden in die toekomst. Klimaatverandering is overal aan-wezig. Je hoefde deze zomer alleen maar het nieuws te volgen: de grootste bosbranden ooit in Europa, droogte,

hitte en overstromingen. De toekomst van toen is het hier en nu. Je zou zeggen dat het alle hens aan dek is om de wereld nog leefbaar te houden voor de volgende generatie, maar niks is minder waar. Het klimaat is wederom de grote verliezer van deze begroting. De Nederlandse klimaatdoelen zijn op sterven na dood door falend politiek beleid. Dat is de conclusie die je kunt trekken op basis van het Planbureau voor de Leefomgeving, en dat terwijl de minister zelf schrijft dat niks doen tot hogere kosten leidt.

De teller voor de kosten van de Europese klimaatschade van deze zomer staat nu op 43 miljard euro. Dat is nog zonder de kosten van de bosbranden. Hoe kan het dan dat dit kabinet en dit parlement geen extra stappen willen zetten op klimaat? Het kabinet zegt achter de Europese klimaatdoe-len van 2040 te staan, maar kiest ondertussen voor de oude vervuilende industrie. In een interview met de Volkskrant zegt de minister-president dat het halen van die doelen aan een volgend kabinet is. De volgende generatie mag het dus zelf gaan uitzoeken. In plaats van fossiele subsidies af te bouwen, komt er een enorme subsidie van 1,5 miljard euro bij. Hoe verklaart de minister-president deze stap terug?

Voorzitter. Elke stap terug lijkt misschien klein, maar is dodelijk voor jongeren die straks in een onleefbare wereld zitten. Het symbool van die oude industrie, van gestolde belangen, van fossiel, van ongezond en van subsidie slur-pend is Tata Steel. Deze vervuilende fabriek verstikt gezin-nen in de regio. Hun tuinen zitten vol giftige stoffen, hun kinderen hebben astma en het hele gezin heeft een ver-hoogde kans op kanker. Dat is de keuze van de oude politiek. Want nu dreigen de politici die hier zitten 3 miljard in deze bodemloze put te gooien, terwijl juist het sluiten ervan direct resultaat zou opleveren: 8% minder CO₂-uitstoot, fors min-der stikstof, 33 miljard liter zoet water en dus miljarden aan belastinggeld dat we kunnen besparen.

Voorzitter. Generaties IJmonders hebben er gewerkt en hebben er veel voor opgegeven. Wij zeggen: zet die 3 mil-jard ook in voor een transitiefonds, zodat we van Tata Steel naar Tata-stad kunnen, met perspectief voor de werknemers door toekomstbestendige banen, voor groene bedrijvigheid en voor nieuwe, duurzame woningen met ruimte voor starters. Dat is de keuze. Dat is investeren in de toekomst.

Voorzitter. Terwijl stikstof en CO₂ onze natuur en onze leefwereld verstikken, proberen kunstenaars en makers onze samenleving van zuurstof te voorzien. In de troonrede kwam cultuur niet voor, maar gelukkig was er muzikale aankleding. Ik vraag het volgende aan de minister-president: u luistert vast weleens muziek tijdens het hardlopen; kunt u verklaren waarom kunst en cultuur niet werden genoemd? O, de minister-president schudt nee. Wellicht is dat de reden! Maar toch hoor ik graag een verklaring van de minister-president.

We moeten investeren in onze veiligheid, maar dan moeten we ook investeren in datgene wat het leven de moeite waard maakt: de fanfare waar ik vroeger zelf in speelde, de festivals waar duizenden jongeren deze zomer stonden en de boeken op ons nachtkastje. Daarom willen wij naast een NAVO-norm ook een cultuurnorm, voor de bestaanszeker-heid van geest. We investeren minimaal 0,7% van ons bbp in kunst en cultuur. Dat betekent 1 miljard euro extra voor de makers van de toekomst.

We beginnen vandaag met 2,6 miljoen euro om het Van Gogh Museum overeind te houden. De kunst van deze grootmeester werd niet gewaardeerd in zijn tijd; laten we die fout niet nog een keer maken. Het is cruciaal om nu te investeren in makers en kunstenaars, omdat we nog niet weten wie de volgende grootmeester zal worden.

Voorzitter. Terwijl dit kabinet treuzelde, elkaar de tent uit vocht en eindeloos vergaderde, werd de wereld steeds onveilig en dreigde Europa de toekomst te verliezen. De democratie in de Verenigde Staten wordt onder Trump in hoge snelheid afgebroken. De vreselijke moord op Charlie Kirk wordt misbruikt om tegenstanders te cancelen. We kunnen niet meer leunen op de VS voor onze veiligheid.

Vorige week en deze week zijn Russische drones boven Polen neergehaald. Dat is Russische terreur op het Europese grondgebied. Het enige antwoord op het autocratische Amerika en de Russische agressie, is een verenigd Europa, nu meer dan ooit tevoren. In woord hebben we veel partijen meegekregen als het gaat om sterkere Europese samenwerking, maar qua daden blijven de oude partijen helaas achter. Nog steeds is een Europees leger een taboe, terwijl het noodzakelijker is dan ooit. Nog steeds spreken we niet met één stem op het wereldtoneel. Nog steeds hebben we te maken met het verstikkende vetrecht, waardoor Orbán ons gijzelt. Dit verzwakt ons, terwijl we een sterk en daadkrachtig Europa nodig hebben.

Voorzitter. In reactie op de Russische dreiging vroeg de Poolse minister van Buitenlandse Zaken NAVO-landen om na te gaan denken over luchtverdediging in West-Oekraïne ter bescherming van burgers en kritieke infrastructuur. Europese partijen zijn hier heel behoudend in. Maar hoe kijkt de premier daar inmiddels naar?

Voorzitter. Ik hoorde de minister-president recent uitgebreid spreken over de toenemende polarisatie in het land. Maar het is natuurlijk een gotspe dat juist dit kabinet zich daar zorgen over zegt te maken: een kabinet dat alleen tot stand is gekomen met hulp van een extreemrechtse coalitiepartner, die dag in, dag uit hele bevolkingsgroepen wegzet. We zijn allemaal bekend met de talloze uitingen van de ministers en fractievoorzitters van de regeringspartijen. Die hoef ik niet te herhalen. Het is geen losse-incidentenpolitiek, maar het resultaat van twintig jaar lang sluipende afbraak; twintig jaar waarin radicale krachten telkens weer de toon mochten zetten, terwijl de oude partijen in een achterkamer-tje in een poldervergadering zaten met de gordijnen dicht.

Die extreme krachten worden versterkt door de techbro's in Amerika. Denk aan de telefoons waar we onze vrienden mee bellen, de cloud waar onze privéfoto's op staan en de technologie waar onze hele samenleving op draait. Vrijwel alles wordt bestuurd door een klein clubje Amerikaanse mannen, dat inmiddels bepaalt wat mensen hier in Europa zien en horen en daardoor ook voelen. Dat boeit oude partijen al veel te lang veel te weinig, maar dat boeit mij, en Volt, wel. Het wordt tijd voor Europese sociale media, Europese alternatieven, met respect voor de vrije en democratische waarden.

Voorzitter. Laten we in de spiegel durven te kijken. Laat de kunst spreken. Laat je bij het kerstdiner uitdagen door de jonge stem van een bevlogen neef of nicht. Wij zijn er voor de jongeren die uitzicht willen hebben op een leefbare

toekomst. Als wij iets nieuws durven te doen, als wij durven te kiezen voor de toekomst in Nederland en Europa, dan is er veel meer mogelijk dan we ons hier soms kunnen voorstellen.

Dank u wel.

De voorzitter:

Dank u wel. De laatste spreker van de zijde van de Kamer is de heer Eerdmans van de fractie van JA21. Hij is de laatste spreker. Daarna ga ik een uur schorsen voor de lunch.

De heer Eerdmans (JA21):

Voorzitter, dank. Dit is inderdaad weer eens iets anders dan 01.30 uur. Ik merk dat er meer attentie is. Ik hoef niemand wakker te maken.

Voorzitter. Ik wil beginnen met een woord van dank aan de premier en zijn ploeg. De premier en ik gaan samen de Bruggenloop doen in Rotterdam. Hij had nog niet genoeg bruggen beklommen. Ik ga eens kijken wie als eerste beneden is, maar dat zien we dan wel.

Dit is zijn laatste APB, wat ik bijzonder vind. Mijn dank voor de inzet voor het land in de afgelopen jaren. Dat geldt ook voor de ploeg. Er is gisteren en ook vandaag heel veel gezegd over wat er allemaal fout gaat, maar ik denk dat er ook waardering is, in ieder geval bij ons, voor de dingen die wél gebeurd zijn. Dat wil ik niet wegpoezen. We zijn blij met de verlenging van de benzineaccijnsverlaging, met het schrappen van de CO₂-heffing en met het extra geld voor de gevangenen. Dat zijn goede zaken en daar is JA21 serieus blij mee. We steunen die keuzes in de begroting. Maar de harde werkelijkheid is wel dat de lastenverlichtingen die het kabinet presenteert vooral incidenteel lijken te zijn, terwijl de verzwaren structureel lijken te zijn. De vliegtaks en de beperkte indexerings van de belastingen zijn wat minder goede ontwikkelingen.

Voorzitter. De uitdagingen voor Nederland zijn groot. De koopkracht stijgt licht, maar dat komt vooral door de loonstijgingen, die het gevaar met zich meebrengen dat de inflatie verder wordt opgestuwd. Zolang de lonen en de prijzen elkaar blijven opjagen, belanden we in een vicieuze cirkel, die ons alleen maar armer maakt. Laten we niet vergeten dat we in de afgelopen jaren telkenmale een inflatie hebben gehad die hoger was dan het Europese gemiddelde en dat is zorgelijk. Jaar in, jaar uit behoren wij tot de duurste landen van de eurozone. Ter illustratie: een gemiddeld Nederlands gezin heeft zo'n €21.000 spaargeld, maar door de inflatie is alleen al in de afgelopen drie jaar €5.000 tot €7.000 van dat spaargeld verdampt. Mijn vraag aan de premier is: hoe kan het dat de Nederlandse spaarders en werkenden structureel meer koopkracht verliezen dan onze burens in Europa? Wat gaat het kabinet, weliswaar demissionair, nog doen om dat verschil te verkleinen?

Voorzitter. Wij hebben ... Ik zie de heer Van Hijum.

De voorzitter:

Hij aarzelde.

De heer **Van Hijum** (NSC):

Ja, ik was benieuwd of de heer Eerdmans al aan het einde van zijn betoog over de koopkracht was gekomen.

De heer **Eerdmans** (JA21):

Nee, nog niet.

De heer **Van Hijum** (NSC):

Ik wil toch meteen een vraag stellen over dat punt. Voor Nieuw Sociaal Contract is het belangrijk dat mensen een beetje kunnen rondkomen, met name als ze wat minder verdienen. Ik heb gisteren in mijn eigen bijdrage het voorbeeld genoemd van een alleenstaande werkende moeder die ongeveer €30.000 verdient en die afhankelijk is van heel veel toeslagen en kindregelingen. Ik lees in het verkiezingsprogramma van JA21 dat het misgaat in de toeslagen. Als ik kijk naar de uitwerking van uw plannen van twee jaar geleden, dan zie ik dat heel veel mensen er in inkomen op achteruitgaan en dat de armoede als gevolg van uw plannen toeneemt. Mijn vraag is of u opnieuw met die snoeiharde voorstellen naar de kiezer komt dit jaar.

De heer **Eerdmans** (JA21):

Die snoeiharde werkelijkheid wordt duidelijk op 10 oktober. De plannen van JA21 worden doorgerekend door het Centraal Planbureau. Het klopt dat wij voorstellen om de toeslagen te laten verdwijnen en om in plaats daarvan de inkomstenbelasting te verlagen. We zullen zien hoe dat uitpakt. We komen overigens wel met een kindtoelage, zodat mensen niet door het ijs gaan zakken. Wij willen inderdaad over de hele linie een lagere belasting voor mensen in de eerste schijf. Werken moet lonen. Volgens mij zijn NSC en JA21 het daarover met elkaar eens. We moeten ervoor zorgen dat mensen die nu toelages krijgen, toch een prikkel houden om te gaan werken. Dat moet voordeliger voor ze zijn dan om niet te werken.

De heer **Van Hijum** (NSC):

Werken moet zeker lonen. Van een extra verdiende euro moet je wat overhouden. Maar als je alle toeslagen rücksichtslos schrapt en je daar niks voor in de plaats biedt ... Er zijn ook werkenden, zoals alleenstaande werkende ouders die wat minder verdienen, die afhankelijk zijn van die toeslagen om hun inkomen aan te vullen, soms tot het sociaal minimum. Als je dat rücksichtslos afschaft, dan zakken mensen massaal door het ijs. Mijn vraag is toch: wat gaat JA21 doen om dat te voorkomen?

De heer **Eerdmans** (JA21):

Daar wou ik net op terug gaan komen in mijn verhaal. Misschien kunt u horen dat daarin nog wat punten zitten. Over de hele linie vinden wij dat er te veel heffingen zijn waardoor mensen te weinig stimulans krijgen en dus ook te weinig overhouden in de portemonnee. Ik heb net een voorbeeld gegeven van sparen, maar wij geven voorbeelden op meerdere fronten. We zien gewoon dat het uiteindelijk misgaat met de koopkracht als de inflatie omhooggaat. Mensen moeten dus meer overhouden in de portemonnee en daarom zijn we ook heel blij met de benzineaccijns. Ik ga nu iets zeggen over de vliegtaks, want er zijn te veel negatieve prikkels die mensen arm maken.

Voorzitter. Als het mag, ga ik daarmee verder. We hebben namelijk al de hoogste vliegtaks van Europa. Die is niet alleen slecht, maar ook oneerlijk, want iemand die van Schiphol naar India vliegt, betaalt straks €70 meer per ticket, maar wie van Brussel naar India vliegt, doet dat niet. Je bent dus duurder uit als je de KLM trouw blijft. Dat is toch wel heel bizar; dat is de wereld op zijn kop. Nederland straft zijn eigen luchtvaartmaatschappij en Schiphol, en jaagt reizigers richting buitenlandse luchthavens. Dat is ook geen klimaatbeleid, maar dat is melkkoepolitiek. De luchtvaartbranche waarschuwt ons: 10% tot 20% van de reizigers gaat uitwijken naar Düsseldorf of Brussel. Het milieu schiet er dus ook niets mee op, want reizigers die willen reizen, gaan toch wel reizen en ze gaan juist langer reizen. Ze gaan vaker overstappen en zelfs met de auto naar luchthavens over de grens. Dat is dus meer CO₂ en meer overlast.

Voorzitter. Het vertrouwen van de mensen in ons als politiek is inmiddels bijna nul, en dat geldt dus ook voor ondernemend Nederland. Negen op de tien ondernemers zijn negatief over de politiek. De klachten zijn: geen daadkracht en onbetrouwbaar beleid. Ik vraag aan de premier: wat had hij de afgelopen jaren anders kunnen en moeten doen om dat beeld te keren?

Voorzitter. Over het asiel- en migratiebeleid van het kabinet-Schoof is JA21 echt ontevreden. De Spreidingswet werd aan de kiezers verkocht met de belofte dat de asielinstroom omlaag zou gaan. Maar wat we zien is wel een Spreidingswet, maar totaal geen lagere instroom. Gemeentes zitten klem. Azc's zitten overvol. Het enige wat die wet doet, is het probleem verdelen over Nederland in plaats van het probleem te verkleinen. Voor het beperken van de instroom is er tot 29 oktober nog altijd een rechtse meerderheid in deze Kamer, zeg ik maar. We hoeven daarom niet te wachten op verkiezingen of nieuwe formaties om dingen bij te sturen.

Voorzitter. Ik heb een paar vragen. Kan de premier mij zeggen hoe het cellentekort zich gaat ontwikkelen met het extra geld dat erbij komt voor de gevangenen? Hoeveel dagen of weken zullen gedetineerden eerder vrijkomen? Waarom zit de halvering van het eigen risico nog steeds in de begroting? Het was een ding van de PVV, een maatregel die aantoonbaar negatief uitpakt voor iedereen die premie betaalt. Twee derde van Nederland ziet het overigens helemaal niet zitten.

Ik ga naar het klimaatbeleid toe. Daar hebben we het in deze zaal vaak over gehad met de minister van Klimaat. We hebben het gehad over de betaalbaarheid van het klimaatbeleid. Maar vandaag is het wel een belangrijke dag, want Wopke Hoekstra heeft een nieuw voorstel gedaan. In 2040 moet de EU de uitstoot met 90% hebben teruggedrongen. Een groter verschil tussen ambities en praktijk kan er niet zijn, denk ik. We weten inmiddels dat het Centraal Planbureau over onze doelstelling van 55% in 2030, waar we aan opgeknoopt zitten, zegt: de kans is 5% dat dat gehaald wordt. Dat is miniem. Dat is eigenlijk minimaal. Dat kan helemaal niet. Maar nu gaan we dus naar 90%, volgens meneer Hoekstra. Italië, Polen, Hongarije, Tsjechië en Duitsland vinden het doel totaal onhaalbaar en veel te duur. Voegt Nederland zich nu bij hen en gebruiken we straks ons veto? Dank u wel, mede namens de Nederlandse belastingbetaler.

De **voorzitter**:

U heeft een vraag van de heer Jetten.

De heer **Jetten** (D66):

"JA21" is de vrolijkste naam voor een politieke partij ...

De heer **Eerdmans** (JA21):

Absoluut!

De heer **Jetten** (D66):

... maar de heer Eerdmans staat hier nu al tien minuten vooral te vertellen wat hij allemaal níét wil. Dat is ook het geval in het verkiezingsprogramma. Daarin lees je heel vaak "nee": nee tegen groene groei, nee tegen internationaal talent, nee tegen onafhankelijk worden op het gebied van onze eigen energieproductie, en ook nee tegen Europese samenwerking om ons veilig te houden. Met name dat laatste verbaast me eigenlijk, met de voortgaande Russische agressie in Oekraïne en recentelijk ook Russische drones die Polen binnenvlogen. Waarom ziet de heer Eerdmans niet dat we die Europese samenwerking juist nodig hebben om ons eigen continent veilig te houden?

De heer **Eerdmans** (JA21):

Daar zijn wij voor. Dat heb ik ook nooit bestreden of ontkend. JA21 is voor een heel stevig defensieapparaat, ook aan de oostkant van de Unie. Waar het vandaan komt? Ik meen dat het kan komen uit de eurobonds rond de defensieplannen die er waren in Europa, waarin Nederland zich opknoopte aan een gemeenschappelijke lening. In ieder geval de premier, maar ook anderen weten heel goed dat wij daar niet voor zijn, omdat we dan uiteindelijk ons gal weer zullen betalen. JA21 wil dus absoluut dat er een dreiging is naar Poetin en dat we daar ook ons materieel aan leveren. We moeten helpen met de F-35's, zoals dat twee weken geleden gebeurd is. Dat verhaal van D66 snap ik dus niet.

De heer **Jetten** (D66):

Dan is dat misschien een lichtpuntje. Misschien zijn we het niet eens over de manier waarop je de Europese defensiesamenwerking zou moeten betalen. Maar is de heer Eerdmans het wel met mij eens dat de Europese landen, gelet op de Russische agressie, maar ook op de minder betrouwbare president in het Witte Huis, ook binnen de NAVO naar een veel intensievere Europese defensiesamenwerking toe moeten? Er moeten niet tientallen verschillende tanks en wapensystemen zijn. Er moet meer specialisatie van de nationale krijgsmachten en meer samenwerking komen. Dan kan Europa ook zelf missies samenstellen om ons eigen continent te verdedigen tegen gevaarlijke invloeden van buitenaf.

De heer **Eerdmans** (JA21):

JA21 is heel erg voor Europese samenwerking, ook op het gebied van defensie. We zijn voor de inkoopvoordelen. De aanbestedingen kan je veel beter met elkaar doen. We zijn alleen, in tegenstelling tot D66, fel tegen een Europees leger en de overdracht van macht aan Brussel omtrent het uitsturen. Ik moet er niet aan denken dat wij afhankelijk zouden zijn van Frankrijk en Duitsland voor het uitsturen van onze

militairen. Daar moeten we gewoon niet aan beginnen. Daar botst de soevereiniteit van Nederland met het Europese belang, vind ik. Ik zie het Europese nut van gezamenlijkheid en gezamenlijk optreden. Ik denk dat de NAVO een nog veel belangrijker hulpmiddel is in bange dagen, als we worden aangevallen. Tuurlijk, je kan als Europa veel efficiënter werken door dingen samen te doen. We gaan alleen echt de grens over als je kijkt naar het vormen van een Europees leger. Daar ben ik fel op tegen.

De heer **Jetten** (D66):

Als ik het JA21-programma lees, dan lees ik omtrent Europese samenwerking vooral NEE21. Het focust namelijk wel heel erg op wat u volgens mij omschrijft als de "oude taken" van de Europese samenwerking, met name die op het gebied van economie en handel. Nou, er kan echt nog veel meer gebeuren om de Europese welvaart te blijven beschermen. Ook ik sta ervoor dat als je naar een Europees leger toe gaat, je als Nederlands parlement zelf, hier in deze Kamer via een artikel 100-procedure, blijft beslissen over de inzet van Nederlandse mannen en vrouwen. Dat is de soevereiniteit die we met elkaar moeten vasthouden. Tegelijkertijd vind ik het een belediging voor de belastingbetaler dat in alle Europese landen bij elkaar opgeteld minstens zo veel aan defensie wordt uitgegeven als de Russen doen. De komende jaren, met meer Europese defensie-uitgaven, hoeven we ook helemaal niet onder te doen voor wat de Chinezen aan defensie uitgeven. Maar het is natuurlijk echt om je kapot te schamen dat we ons eigen continent niet veilig kunnen houden, omdat we zó afhankelijk zijn van een Amerikaanse commandostructuur en omdat we het zó ingewikkeld hebben georganiseerd. Ik hoop dus dat ik de komende jaren met de heer Eerdmans kan zoeken naar een manier om de Europese defensiesamenwerking enorm te intensiveren, zodat we ons eigen continent veilig kunnen houden met onze eigen mannen en vrouwen.

De heer **Eerdmans** (JA21):

Ik hoor daar geen vraag in. Wat betreft NEE21: wij hadden in ons vorige verkiezingsprogramma van alle partijen de hoogste uitgaven voor defensie staan. We hebben hier in het vak gezeten ter verdediging van de 2%-norm van de NAVO. We zijn enorm gericht op het veilig houden van ons land en dus ook van ... Je bent natuurlijk gek als je alleen je eigen land beschermt en de rest laat zitten. Daar zien we onze verantwoordelijkheid. Het is dus totaal niet waar dat wij onze defensie laten verslonzen en die niet belangrijk vinden.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):

Ik hoor bij JA21 ook een NEE21 en wel op het gebied van de inspraak van pensioengerechtigden op hun pensioen. Want het klopt toch dat JA21 tegen inspraak heeft gestemd van Nederlandse pensioengerechtigden in het nieuwe pensioenstelsel?

De heer **Eerdmans** (JA21):

Was u dat vergeten? Ik denk dat u wel weet, toch, dat wij ertegen waren?

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):

U was daartegen.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Ja, hoor.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
JA21 was daarop ook de doorslaggevende stem. Ik zal het nog een keer zeggen. JA21 was toen ook NEE21. Het was namelijk de doorslaggevende stem bij de uitkomst dat pensioengerechtigden geen inspraak konden krijgen in hun pensioen, in het nieuwe pensioenstelsel

De heer **Eerdmans** (JA21):
Wij waren tegen het amendement-Joseph, omdat het een chaos zou veroorzaken. PricewaterhouseCoopers had uitgerekend dat het 18 miljard zou kosten als wij nu nog inspraak gaan regelen nadat de wet is aangenomen. JA21 was tegen de btw. Dat weet mevrouw Van der Plas heel erg goed. Mijn stem stond al maanden vast. DENK was degene die qua stem gedraaid was. Mevrouw Ouwehand was ook tegen, maar die was ziek en liet zich niet pairen. Dat weet mevrouw Van der Plas donders goed. Dit is het Haagse spelletje dat iedereen zo zat wordt: mij dit verwijten, terwijl mijn stem vanaf het begin af aan al heel duidelijk was. Ik was tegen het amendement-Joseph, omdat het chaos zou veroorzaken. Mevrouw Van der Plas moet dat eens een keer in de oren knopen en niet hier een gemakkelijk spelletje gaan spelen, omdat JA21 nu blijkbaar degene is die hierop moet worden aangevallen. Wij waren duidelijk. Alle pensioendeskundigen zeiden dat dit een chaos zou worden. Ja, het had aan de voorkant gemoeten. Dat ben ik geheel met mevrouw Van der Plas eens. We hadden het netjes moeten regelen in de Wtp. Dan was JA21 voor geweest. Er is behalve mevrouw Joseph, geloof ik, niemand die het een goed idee vond om halverwege de spelregels te veranderen.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Dat was niet helemaal waar, want de stemverhouding was, als ik het me goed herinner, 72-73.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Ik heb het over deskundige mensen buiten de Kamer.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Mevrouw Joseph is, denk ik, een van de meest deskundige mensen op het gebied van pensioen. Dat weet de heer Eerdmans ook. JA21 heeft in het verkiezingsprogramma "meer inspraak" staan. Nou, dat vinden mensen mooi: daar gaan we op stemmen, want dan krijgen we meer inspraak! Maar bij de eerste de beste mogelijkheid voor inspraak voor pensioengerechtigden, en daar hebben we er nogal wat van in Nederland, zei JA21 nee.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Ik heb net al gezegd dat er aan alle kanten getwijfeld wordt over dat voorstel. Dat is niet zomaar. De Pensioenfederatie, maar ook de eigen minister van mevrouw Joseph hebben het naar de prullenbak verwezen. Dat zei toch wel wat in die tijd, denk ik. Er worden procedures en rechtszaken verwacht. Er komt meer schade dan verbetering. Iedereen heeft

uiteeraard zorgen — die hadden wij ook — over de Wtp, de toekomst van het pensioen en het stelsel. Maar je kunt niet verwachten dat je halverwege, terwijl de boel al aan het invaren is, nog een draai kan geven door de helft van de mensen die dat pensioen hebben belegd, inspraak te geven. Dat wordt een chaos. En dat weet mevrouw Van der Plas heel erg goed.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
De pensioengerechtigden in Nederland zijn er niet blij mee; dat kan ik u vertellen. Dat de eigen minister van mevrouw Joseph, toen ze nog deel uitmaakte van de NSC-fractie, daar ook weerstand op gaf, zegt inderdaad nogal wat, ja. Want mevrouw Joseph is destijds juist vanwege het onderwerp pensioenen bij NSC gekomen. Mensen hebben destijds onder meer op NSC gestemd omdat NSC veranderingen wilde in het pensioenstelsel. Dus dat zei inderdaad nogal wat. Ik kan hier constateren dat mevrouw Joseph van alle mensen hier in de Kamer en ook daarbuiten het meeste verstand heeft van pensioenen.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Het staat de BBB volledig vrij om dit voorstel opnieuw in stemming te brengen in de nieuwe Kamer om te zien hoe de verhoudingen dan liggen. Ik zou mijn nieuwe fractie met klem ontraden om daarin mee te gaan, gelet op de gevolgen ervan. Maar het is democratie voor mevrouw Van der Plas, dus laat de Kamer maar spreken. Laten we met elkaar onderbouwen wat de gevolgen ervan zijn.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):
Dan zeg ik tegen de kiezers in Nederland, en met name de pensioengerechtigde kiezers in Nederland, dat de heer Eerdmans hier een duidelijk stemadvies heeft gegeven. Als u wil dat u inspraak heeft op pensioenen, stem dan niet op JA21.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Dit is de manier van debatteren die ik echt niet goed vind. Ik geef een stemadvies tegen chaos, mevrouw Van der Plas. Dat is wat ik doe. Dat doe ik onderbouwd. Dat heb ik met de experts van JA21 buiten mijn eigen team besproken. Daar blijkt uit dat dit niet verstandig is. Daarover kun je met elkaar van mening verschillen. Maar een structurele kostenpost van 18 miljard: brei dat maar eens recht. Dat is iets heel anders dan geen inspraak geven. Daar waren wij namelijk vóór bij de aanvang van de Wtp.

De heer **Van Hijum** (NSC):
Misschien kunnen we de blik vooruit richten en kijken hoe we voor AOW'ers en gepensioneerden iets aan de koopkracht kunnen doen, zowel in de komende jaren en ook als het gaat om de private pensioenen. Daar liggen nog volop mogelijkheden. Maar daar gaat mijn vraag eigenlijk niet over.

De heer Eerdmans heeft al een aantal keren gerefereerd aan het cellentekort. Ik denk dat wij het erover eens zijn dat het code zwart is in de Nederlandse gevangenis en dat het eigenlijk onacceptabel is dat gevangenen vervroegd op straat komen door het cellentekort. Nou heeft het kabinet daar inderdaad wat extra geld voor beschikbaar gesteld,

maar we weten ook dat dat natuurlijk bij lange na niet genoeg is. Het probleem blijft nog wel even bestaan als het op deze manier doorgaat. Mijn vraag aan de heer Eerdmans is of er met hem te spreken is over een initiatief dat NSC samen met D66 en het CDA heeft genomen om te kijken naar de mogelijkheden van slimmer straffen. Zorg er nou voor dat je bij lichtere vergrijpen bijvoorbeeld slimmer straft met een enkelband. Dan kun je thuiszitten. Dat kun je heel goed gecontroleerd doen. Zo kun je voor de zwaardere vergrijpen die beschikbare cellen gewoon benutten.

De heer Eerdmans (JA21):

Dat is ook iets waar we veel over gesproken hebben, ook in de commissie rond het gevangeniswezen. Ik ben niet voor het vervangen van een celstraf, die dus bedoeld is om mensen in de cel te stoppen voor een gevangenisstraf, ook al is die nog zo klein, door een enkelband. Ik ben niet tegen de enkelband als bijkomende straf, in de vorm van toezicht op iemand die uit de gevangenis komt of bij een stalker. Dan is een enkelband juist heel goed. Maar het erdoor vervangen omdat er te weinig cellen zijn ... Ik ben het met de heer Van Hijum eens: we hebben te weinig cellen. Er zijn 30 gevangenisinstellingen gesloten. Dat is de realiteit. Daar plukken we de wrange vruchten van. Wij zouden zeggen: er moet minstens 400 miljoen structureel naar het gevangeniswezen als je die code zwart wil voorkomen. Ik ben wel blij met de inzet van het kabinet in de begroting. Alleen, het lijkt een druppel op de gloeiende plaat te zijn. Daarom vraag ik de premier om aan te geven hoe dat cellentekort zich nu gaat ontwikkelen, want we weten dat sommige gevangenen nu al twee weken eerder heengaan. Hoe gaat zich dat de komende tijd ontwikkelen?

De heer Van Hijum (NSC):

Het is interessant dat de heer Eerdmans de vraag stelt, maar die honderden miljoenen komen er voorlopig niet bij. En in schaarste is het dan wel kiezen. Het slimmer straffen is niet alleen goedkoper en efficiënter, maar draagt ook bij aan minder recidieven, minder mensen die in de fout terugvallen. Ik ken in ieder geval iemand op uw lijst, mevrouw Coenradie, die daar een warm voorstander van is. Dus zou de heer Eerdmans toch niet eens serieus naar dat voorstel kijken?

De heer Eerdmans (JA21):

Desondanks heeft dit idee ons programma niet gehaald. Het zal uiteindelijk moeten blijken waar we toe komen met een nieuw kabinet, zeg ik maar, en of er meer geld bij kan en waar het cellentekort zich toe verhoudt. Ik heb ook gezegd: twee op een cel is misschien nog niet overal uitgeput. Uiteindelijk zullen we creatief moeten worden en kijken hoever we het tekort kunnen indammen. Niet alleen politici, maar ook advocaten en rechters zelf geven aan: het is onbegrijpelijk en funest voor de rechtsstaat als je een straf uitdeelt en de mensen niet in de gevangenis komen, maar met een enkelband weggaan. Ga dat maar eens uitleggen aan degenen die wel in de gevangenis blijven zitten. Dus het brengt ook rechtsongelijkheid met zich mee, waar JA21 gewoon niet voor is.

De heer Van Hijum (NSC):

Nog één keer, dan hou ik erover op. Ik vind het wel echt jammer. Ik denk dat wij oprecht de zorg delen dat het voor

het rechtsgevoel onacceptabel is dat mensen vervroegd op vrije voeten komen en hun celstraf niet hoeven uit te zitten. Dan moet je kijken naar wat voor praktische oplossingen er denkbaar zijn. Dan komt er uit de Tweede Kamer zo'n praktisch voorstel. Dan zou je hopen dat je in de Kamer draagvlak kunt organiseren om zo'n voorstel mogelijk te maken. Dus ik vraag de heer Eerdmans wel echt: kijk daar nog eens serieus naar, want ik denk dat het voor de korte termijn een oplossing kan bieden. Ook de Raad voor de rechtspraak en allerlei organisaties zijn hier een warm voorstander van.

De heer Eerdmans (JA21):

Dit is iets wat me zeer aan het hart gaat. Ik hoop ook dat ik na de verkiezingen de portefeuillehouder mag blijven voor het gevangeniswezen. Dus ik ga dat zeker doen.

Voorzitter. Ik was bij het klimaatbeleid gebleven. Namens de belastingbetaler: bedankt. Vandaag komen de klimaatministers bij elkaar in Brussel. Ik begrijp dat de minister is verhinderd of hier blijft. Er zal hopelijk wel iets meer dan instemming worden geuit daar, want daar is JA21 echt bezorgd over.

Voorzitter. De overheidsefficiency is een belangrijke pijler, die al eerder in het debat aan de orde is gekomen. Ook voor JA21 is dit zeer belangrijk. We hebben te veel wetten, te veel regels en te veel ambtenaren. Dat groeit. Dat groeit dus gewoon verder. Dat is met name de zorg. Een onderzoek van PwC laat zien dat een organisatie in 2005 nog aan ongeveer 50 regels en wetten was gebonden. Anno 2025 is het aantal regels verdriedubbeld. Het aantal ambtenaren groeide de afgelopen zeven jaar nog eens met meer dan 40%. Mijn vraag is hoe het staat met de doelstelling van het huidige kabinet om 22% te bezuinigen op het aantal ambtenaren. Hoever bent u gekomen?

Voorzitter. Ik sluit af. Ik merk, deze debatten overziend, dat wij het op een aantal fronten best met elkaar eens zijn. Dat wordt weleens vergeten, maar het is toch wel goed om te zeggen. Op een aantal fronten zullen wij het nooit eens worden. Dat is ook waar. Maar ik vind het wel lastig als wij elkaar zo enorm de maat nemen, zoals ook gisteren een aantal keren weer gebeurde. Ik zou bijna zeggen: laten we de verschillen die we hebben ook waarderen en accepteren, want misschien steken we ook nog eens wat van elkaar op. Maar we hoeven hier niet te schreeuwen of te schelden. Dat is echt niet nodig, met inbegrip van het besef dat er ook na 29 oktober toch weer een coalitie uit ons midden gevormd zal moeten worden. Dit is dus ook een oproep aan de media: maak het niet expres lelijk wat hier gebeurt. Niemand zit hier om de kiezer nou eens even expres een hak te zetten. En ja, we maken er regelmatig een te groot theater van. Daar ben ik het mee eens. We maken ook allemaal fouten, maar laten we elkaar een beetje heel houden. Wat mij betreft gaat het echt te vaak op de enkels. In NRC wordt JA21 vandaag bijvoorbeeld weer vergeleken met de NSB. Waar is dat voor nodig?

Voorzitter. Laten we de woorden van de koning in gedachten houden: het gelijk van de een is niet altijd het ongelijk van de ander. Dank u wel.

De voorzitter:

Een royaal einde. Dank u wel. Ah, een vraag nog van de heer Dijk.

De heer **Dijk** (SP):
"Het is de lucht achter Uithuizen
Het is het torentje van Spijk
De Westpolder langs de dijk
Het is mijn land, mijn Hogeland"

Weet u van wie dit is?

De heer **Eerdmans** (JA21):
Een dichter uit Groningen?

De heer **Dijk** (SP):
De enige dichter en zanger uit Groningen die ook in de Top 2000 staat. Het is een fantastisch lied. Het gaat over een van de mooie provincies die ons land heeft. Ik kom er vandaan, maar ik hou ook zielsveel van Limburg. Ik hou ook zielsveel van Rotterdam, waar mijn vader vandaan komt. Ik hou van al die plekken in Nederland die zo mooi zijn, waar mensen wonen met trots, vaak veilig, hoop ik, in een mooi huis, in mooie dorpen en mooie steden. Waarom is JA21 nog steeds voor gaswinning in Groningen? Doet de provincie Groningen er überhaupt nog toe voor JA21?

De heer **Eerdmans** (JA21):
Absoluut. Het is overigens ook niet zo dat de hele provincie Groningen tegen gasboringen is. Ze zijn wel bezorgd. Dat geldt natuurlijk voornamelijk voor het gebied waar de boringen waren. Wij zeggen: zodra de hersteloperaties zijn gedaan, het geld is gegeven, de mensen hun claims hebben gekregen en de huizen zijn hersteld, is het wat ons betreft niet onbespreekbaar om op een beperkte manier de enorme gasvoorraad uit Groningen weer te gaan benutten. Daar ligt voor 500 of 600 miljard kubieke gas in de grond. Het Staatstoezicht op de Mijnen zei in 2018 nog dat een beperkte opname aan gas — ik geloof dat men 12 miljard zei — verantwoord is. Ik ben het er helemaal mee eens dat het niet kan als je niet zorgt voor versterking en voor herstel. We hebben het rapport van de commissie ook goed gelezen. Maar ik vind het de blunder van de eeuw dat wij die gasputten voor eeuwig hebben gesloten en dat er dus beton op ligt. Op die manier kan niemand, ook de Groningers niet, er meer van profiteren. En dat terwijl we leven in bijzonder onstuimige tijden, internationaal. Dat weet de heer Dijk ook. Daarbij zijn wij voor onze energie afhankelijk geworden van andere landen, soms heel grimmige landen. Kijk eens naar Noorwegen. Dat is zelfvoorzienend, met een eigen voorraad. Ik vind het een blunder om die putten voor altijd gesloten te houden.

De heer **Dijk** (SP):
Het hele verhaal van JA21 is vanaf zin één totaal waardeeloos. Als u begint met "vertrouwen in de politiek", begin dan hier. Begin hier, bij een van de grootste catastrofes die door de politiek is aangericht in een van onze provincies in ons land. Begin dan hier. Begin niet met een mooi verhaal over "vertrouwen in de politiek". Begin niet met een mooi verhaal over "zeggenschap" of "inspraak". Er is hier een parlementaire enquête over geweest. Die heeft gezegd: het kan niet meer; we moeten compenseren en ervoor zorgen

dat woningen versterkt worden en dat huizen veilig worden. Dat moet gebeuren. Hoe langer je daar gaat boren, hoe meer aardbevingen er komen, hoe erger de schade is, en ook hoe meer kosten er komen, want die kosten zijn voor u heel belangrijk. "Het is heel erg belangrijk wat de dingen kosten en dat het geld uitgegeven moet worden. We moeten gas uit die grond pompen." Het is onbegrijpelijk dat JA21 hier een verhaal houdt dat vanaf zin één over vertrouwen in de politiek gaat. U bent niet te vertrouwen.

De heer **Eerdmans** (JA21):
De SP staat hier elke week aan de microfoon om te zeggen: we betalen te veel voor onze energie; het moet omlaag; er moet meer geld terug naar minima; dat is belangrijk. Dat doe je niet als je onze eigen gasvoorraad van 700 miljard dichtgooit. Dat zeg ik erop terug. Het is niet waar dat wij zeggen: laat die Groningers maar stikken. JA21 heeft duidelijk gezegd: wij accepteren en onderstrepen die conclusies helemaal. Ik zeg daarbij ook: voordat we een boor in de grond zetten in Groningen, gaan we eerst de gedupeerde mensen in Groningen compenseren, op ruiterlijke wijze, en de hersteloperaties uitvoeren. Dat is wat ik zeg. Dat heb ik overigens ook al veel eerder gezegd, ook in het debat hier over Groningen. Ik heb ook altijd elke motie gesteund, ook van de SP, die gaat over het herstel in Groningen.

De heer **Dijk** (SP):
Afgelopen jaar waren er negen debatten over Groningen: JA21 is nergens bij geweest.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Nou, vind je het gek dat ik niet overal bij kan zijn? Ik zit in mijn eentje, hè? Dat je dat tegen de PVV zegt, vind ik prima.

De heer **Dijk** (SP):
Op dit soort onderwerpen vind ik dat inderdaad heel gek. Als je zulke grote uitspraken doet over vertrouwen in de politiek van mensen, over het opengooien van de gasboringen en doorgaan met aardbevingen, vind ik het uiterst gek dat je niet één keer bij zo'n debat bent geweest. Heel gek vind ik dat.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Nou, dat is echt niet waar.

De heer **Dijk** (SP):
Het zegt veel over uw verhouding tot mensen, bijvoorbeeld in Groningen, maar daarmee ook tot andere mensen in andere gebieden van het land die in de problemen zitten. Meneer Eerdmans, u bent niet te vertrouwen.

De heer **Eerdmans** (JA21):
Kijk, dit bedoel ik een klein beetje met onze omgangsvormen, voorzitter. Ik word hier weggezet als een onbetrouwbaar politicus. Ik snap het allemaal, hoor, dat dat misschien wat stemmetjes oplevert voor de heer Dijk. Nee, maar ik vind dat eigenlijk niet de manier waarop je dat moet doen. U mag mij absoluut hier bevragen, prima, maar ga nou niet zulke flauwe spelletjes doen om de mensen thuis bang te maken. Wij staan honderd procent voor de hersteloperatie

in Groningen. Ik vind het de blunder van de eeuw dat wij de gasputten voor altijd hebben gesloten. De wet-Vijlbrief. Beton eroverheen. Ik mag dat vinden. Dat is een duidelijk standpunt. Dan ben ik juist niet onbetrouwbaar, want iedereen kan mij hierop aanspreken. Dat vind ik namelijk ook echt. Dus ik vind dat weer een typisch spelletje om het zo weg te zetten.

De heer Dijk (SP):

Het is politiek heel onbetrouwbaar als de belofte is gedaan dat de gaswinning stopt en dat u hier gaat zeggen: we gaan die weer opengooien. Dat is politieke onbetrouwbaarheid. U kunt er wel om gaan lachen ...

De heer Eerdmans (JA21):

Stel je voor dat nu ... Stel je voor dat de SP ...

De voorzitter:

Eerst even ... De heer Dijk was volgens mij halverwege een zin, of zo.

De heer Dijk (SP):

De heer Eerdmans begint zijn verhaal over dat mensen de politiek zat zijn en dat het vertrouwen zo laag is. Als hier beslissingen worden genomen om die gaskraan dicht te gaan draaien, om eindelijk eens een keer te gaan werken aan herstel en het versterken van woningen, wat overigens echt totaal niet loopt, dan is het toch zeer politiek onbetrouwbaar dat u hier een verhaal gaat houden van "we gaan die gaskraan weer opendraaien"? Dat zijn mensen zat, meneer Eerdmans. Daarom zeg ik: als politici dit soort dingen zeggen, dan is dat zeer onbetrouwbaar. U bent dan onbetrouwbaar.

De heer Eerdmans (JA21):

Onbetrouwbaar zou zijn als de SP in de regering komt straks en toch gaat boren. Kijk, dan ben je onbetrouwbaar. Dan zegt iedereen: "Wat? Je hebt al die tijd 'nooit' gezegd?" Dat geldt voor alle partijen hier. Ik geloof dat FVD en wij ... Nee, ik denk dat wij de enige waren die zeiden: dat is niet verstandig. Dat is onbetrouwbaar. Ik sta voor die zaak. En of je dat regelt straks is vers twee, want we zitten ook allemaal in coalitieland, als je er überhaupt in komt. Maar het is toch een raar verhaal dat de heer Dijk zegt dat het beleid niet mag veranderen als de SP straks de grootste wordt en in een coalitie komt omdat het dan onbetrouwbaar zou zijn? Wat is dat voor verhaal?

De heer Dijk (SP):

Sorry, maar de heer Eerdmans snapt er echt geen jota van. Dit gaat niet over zomaar even iets. Dit gaat niet over zomaar een beslissing. Dit gaat om de veiligheid van heel veel mensen in een gebied waar het probleem niet opgelost is, waar een grote ereschuld niet ingelost is, waar miljarden uit de grond gepompt zijn, waar mensen nu nog steeds in stacaravans wonen. Die stacaravans staan — ga er kijken en ik neem u graag een keer mee — naast een verwoeste woning die vol in de stutten staat. Er zijn nog steeds volledige dorpen ... Ik ben nu met u in debat, maar ik had dit het kabinet ook kunnen verwijten. Er gebeurt daar nog steeds te weinig. Hier is een partij die zegt: we gaan die

gasboringen opengooien. Dat zou een beetje zijn alsof je tegen alle toeslagenouders gaat zeggen: we gaan jullie even nog een keer door de mangel halen, kijken of jullie niet toch fraude hebben gepleegd. Totaal onbetrouwbaar. Totaal onbetrouwbaar. En inderdaad, mensen kunnen vinden dat ik nu aan het bekvechten ben ... het zal me wat! Het gaat erom dat de mensen in Groningen snel geholpen moeten worden, dat die gaskraan nooit meer opengaat. Het is een grote catastrofe geweest in ons land. En als het in welke andere provincie dan ook was geweest, dan had ik dit ook gezegd, ook voor de mijnen in Limburg.

De heer Eerdmans (JA21):

Ik heb ook al eerder gezegd: als die boringen herstarten zal wat mij betreft daarvan ook een opbrengst naar de Groningers gaan. Dat heb ik dus al eerder gezegd. Dat is dus een valse tegenstelling. Misschien moeten we maar de woorden van de koning in gedachten houden.

De heer Jetten (D66):

Het kan niet allebei waar zijn. Het kan niet zo zijn dat JA21, de heer Eerdmans, zegt: ik onderschrijf de conclusies van de parlementaire enquête volledig én ik heb in mijn verkiezingsprogramma staan dat we weer gas gaan winnen in Groningen. De belangrijkste conclusie van die parlementaire enquête is immers: we moeten zo snel mogelijk stoppen met gaswinning omdat de veiligheid van Groningers nu niet te garanderen is. Dus nogmaals de simpele vraag: onderschrijft de heer Eerdmans de conclusies van de parlementaire enquête volledig?

De heer Eerdmans (JA21):

Ja, die hebben we volgens mij hier met z'n allen onderstreept. Maar onderstreept de heer Jetten het feit dat wij nu nog steeds lng uit Rusland halen? Ik bedoel: we zeggen ook met z'n allen dat we geen gas uit Rusland halen. Het gebeurt weliswaar minimaal, maar dat gebeurt nog steeds met vloeibaar gas. We kunnen elkaar verwijten maken, maar ik zeg nog steeds over de hersteloperatie het volgende. Ik begrijp dat er nog 10.000 huizen versterkt moeten worden. De vergoeding van die herstelkosten is max. €60.000. Het kost waarschijnlijk gemiddeld zes jaar. Dat moet netjes worden uitgevoerd. Daarin vindt de heer Jetten mij gewoon aan zijn zijde. Maar ik zie de gasprijzen en ik zie onze voorziening. Ik zie de dreiging. Ik zie een gasbel van 700 miljard. Als het vijf jaar geleden nog als verantwoord gezien werd om het uit de grond te halen mits wij inderdaad een aantal zaken regelen, dan snap ik niet waarom ik dit niet kan zeggen.

De heer Jetten (D66):

Omdat het volstrekt ongeloofwaardig is. Je kunt hier niet met mooie woorden staan te verkondigen dat je de conclusies van een parlementaire enquête volledig onderschrijft als de belangrijkste conclusie is "stoppen met gaswinning om de veiligheid van Groningers op één te zetten". Als u niet met Jimmy Dijk mee wil, moet u misschien een keer met Hans Vijlbrief in Groningen op pad. Hij heeft al die mensen in de ogen gekeken en die verhalen aangehoord over huizen met scheuren, over mensen die hun kinderen niet in de slaapkamer durven laten slapen omdat ze bang zijn voor onveiligheid, over mensen die al jarenlang worden vermorzeld door een veel te ingewikkeld systeem om die

huizen te versterken. Als de heer Eerdmans hier nu mooie praatjes heeft over een lagere energierekening, dan moet hij voortaan vóór windmolens op zee zijn. Dan moet hij voortaan vóór isolatiemaatregelen zijn. Dan moet hij voortaan vóór investeringen in het elektriciteitsnet zijn zodat we die lagere energierekening en die veiligheid voor Groningers voor elkaar kunnen krijgen. Maar de harde werkelijkheid is nu dat u nee zegt tegen de noodzakelijke klimaatmaatregelen en dat u nee zegt tegen de Groningers die hun veiligheid op één willen hebben staan.

De heer **Eerdmans** (JA21):

Ja. Ik weet niet wat hier de vraag was.

De heer **Jetten** (D66):

Het wordt wel een beetje gênant. De heer Eerdmans begint zijn verhaal met te zeggen dat er gisteren allemaal te zware woorden zijn gebruikt. En dan kijkt hij naar de heer Timmermans en de heer Dijk, terwijl de heer Eerdmans naar het plafond zat te staren toen er aan de rechterkant van de Kamer haat over Nederlanders werd uitgestort. Als hij hier nu een paar keer een moeilijke vraag krijgt over het gevangeniswezen, over defensie of over Groningen, dan wordt er gestunteld en wordt er gezegd "het moet wel een beetje netjes blijven". Nee, u moet gewoon antwoord geven op de vraag. Er kijken nu Groningers mee, en die Groningers willen heel simpel weten: gaat die gaskraan, als het aan JA21 ligt, weer open of niet?

De heer **Eerdmans** (JA21):

Ja.

De heer **Jetten** (D66):

U wilt de gaskraan open. Het is dus NEE21. NEE21 tegen een fatsoenlijk gevangeniswezen, NEE21 tegen een sterke Europese defensie en NEE21 tegen Groningers die jarenlang genaaid zijn door de Nederlandse overheid; daar wil de heer Eerdmans vrolijk mee verder gaan.

De heer **Eerdmans** (JA21):

Dit was het campagnefilmpje, denk ik. Dat is niet nodig, hoor ik de heer Jetten zeggen. Blijkbaar gaan alle ballen op JA21. Het geeft mij alleen maar een goed gevoel. Ik denk dat ik nu degene ben bij wie de zetels vandaan gehaald moeten worden. Los daarvan heb ik het drie keer al heel duidelijk gezegd in antwoord op de vragen, ook van de SP. Er is nogal een verschil tussen de wet-Vijlbrief, die zegt "voor altijd dicht, dichtstorten, beton erop, nooit meer gas uit Groningen", en zeggen dat we vandaag gaan beginnen en er 10 miljard per jaar uit gaan halen. Dat is een valse tegenstelling. Ik heb juist gezegd dat JA21 staat voor herstel voor de Groningers en ook voor de schade die ze hebben geleden. Maar het is onverantwoord om te zeggen dat we het Gronings gas voor altijd laten zitten. Dat doe ik ook, gesteund door D66, dacht ik, vanwege de wereldwijde dreiging waardoor we afhankelijk zijn van grimmige regimes voor onze energievoorraad, terwijl we het hier gewoon in de grond hebben liggen.

De heer **Timmermans** (GroenLinks-PvdA):

Ik wil de heer Eerdmans een aantal dingen in overweging geven. Hij doet een oproep om op een constructieve manier met elkaar in debat te gaan. Dan mag ik aan hem de omroep doen om niet te veronderstellen dat mensen die hem vragen stellen dat alleen maar doen om zeteltjes van hem af te snoepen. Ik zou hem ook willen adviseren om eens zijn licht op te gaan steken in Groningen. Ik weet dat hij het druk heeft. Hij is een eenmansfractie. Als je praat met de Groningers die ermee te maken hebben, merk je — daar moeten we eerlijk gezegd ook de heer Vijlbrief voor danken — dat er een begin van vertrouwen is in het idee dat hun problemen niet meer genegeerd worden en er misschien een oplossing komt. Dat vertrouwen is extreem broos. Het wantrouwen dat in de jaren is gegroeid, gaat heel diep. Op het moment dat iemand ook maar de suggestie doet dat we misschien toch weer gaan boren, gaat het vertrouwen van die Groningers helemaal weg. Ik kom zelf uit een gemeenschap waarin we ook jarenlang met mijnschade te maken hebben gehad. De mijnen zijn al meer dan 50 jaar dicht en nog is er een enorm wantrouwen in de Mijnstreek tegenover alles wat met de overheid te maken heeft. Dat wantrouwen voedt u door de suggestie te doen dat je de Groningers tegemoet kan komen en tegelijkertijd weer kan gaan boren.

Mijn vraag aan de heer Eerdmans is: wilt u dit alstublieft heroverwegen? De schade die u aanricht in de Nederlandse samenleving, specifiek in Groningen, is namelijk veel groter dan de potentiële winst van een paar honderd kuub gas die je weer uit de grond gaat halen. Laat dit boek gesloten. Volg de conclusies van de parlementaire enquêtecommissie. Het zal u geen stem kosten, als u het toch in die termen wil zien, door nu te zeggen: ik heb dit gehoord en gezien en wij veranderen onze koers en gaan nooit meer boren in Groningen.

De heer **Eerdmans** (JA21):

Het zit hem vooral in het woord "nooit". Daar ben ik het gewoon niet mee eens. Ik denk dat de Groningers, de gedupeerden, vooral boos zijn over het feit dat ze zo lang moeten wachten tot het herstel plaatsvindt en zij gecompenseerd worden. Ik heb de indruk dat dat, heel terecht, een boosmaker is. Dat kan ik ook volledig begrijpen. Maar het verhaal van Vijlbrief, "nooit meer", staat tegenover "juist wel, op termijn, verantwoord, veilig, mits gecompenseerd en hersteld". Ik vind het rationele JA21-verhaal wat beter dan de emotie van de heer Dijk.

De heer **Timmermans** (GroenLinks-PvdA):

Je hebt ook de emotie van de mensen in Groningen, die we niet zomaar terzijde kunnen schuiven. Er zijn dorpen en gemeenschappen gespleten, omdat sommige mensen wel fatsoenlijk geholpen zijn en andere mensen niet. Sommige mensen begrijpen niet hoe het werkt. Die mensen zijn door een hel gegaan de afgelopen jaren. Ik kan me zo voorstellen, als ik me probeer te verplaatsen in hun positie, dat ze nu denken: ze gaan weer boren, straks moeten mijn kinderen weer door zo'n zelfde hel gaan, terwijl ons beloofd is dat er niet meer geboord zou worden. Dus ik houd u dat toch voor. De relatieve winst van dat beetje gas, als je het op wereldschaal bekijkt, weegt niet op tegen de ellende die je mensen voorspiegelt en tegen het ondermijnen van dat hele broze vertrouwen dat nu de kans krijgt om te groeien. Ik houd het u voor. Ik hoop dat u het wilt heroverwegen.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):

Het gaat niet om geld bij mensen. Ik hoor de heer Eerdmans zeggen: dan krijgen ze geld en dan worden ze gecompenseerd. Dat is de grote fout die hier vaak gemaakt wordt: geef de mensen een zak geld, dan zijn ze tevreden. Daar gaat het helemaal niet om. Het gaat om het vertrouwen in de overheid. Het gaat erom dat mensen jarenlang in de kou zijn gezet. De heer Vijlbrief heeft goed werk gedaan. We hebben nu een staatssecretaris Herstel Groningen, die ook goed werk doet. Het gaat om de angst die mensen hebben, om de angst die kinderen hebben. We hebben met kinderen in Groningen gesproken. Zij hebben ook hun verhaal gedaan, ook toen de resultaten van de parlementaire enquête uitkwamen. Daar gaat het om.

Voor de heer Eerdmans, voor JA21 of misschien voor de rest van Nederland is het: joh, geef die Groningers gewoon een beetje geld, dan kunnen wij weer lekker boren en dan gaat de energierekening naar beneden. Maar het leed is daar echt heel erg groot. We hebben het vaak over het leed aan de keukentafel. Ga eens naar Groningen en ga eens met die mensen spreken, die jarenlang zitten te wachten, die te horen hebben gekregen: "die scheuren in uw huis komen misschien wel helemaal niet van de aardbevingen, want er rijden hier best wel veel vrachtwagens langs; kunt u dat even bewijzen, meneer?" Dat is hoe er met mensen is omgegaan. En als je dan ook maar de suggestie wekt dat de putten weer opengaan, dan veroorzaakt je daar een nieuwe aardbeving, een aardbeving in de hoofden van mensen. Ik hoop dat de heer Eerdmans zich dat realiseert.

De heer **Eerdmans** (JA21):

Ja, dat realiseer ik mij heel goed. Het is heel goed dat mevrouw Van der Plas dat zegt. Ik heb al gezegd dat er geen boor in de grond gaat voordat de Groningers gecompenseerd zijn. Dat is al door mij gezegd. Groningen is ook verdeeld. We moeten niet doen alsof heel Groningen zegt: coûte que coûte, nooit meer. Dat is onjuist. Dat is niet waar. Er zijn enquêtes uitgevoerd, en niet alleen die ene waarover we het in de commissie hadden, maar ook breder. We moeten er eerlijk over zijn dat er in Groningen ook draagvlak is hiervoor, dat er mensen zijn die zeggen: het is inderdaad niet verstandig om het voor altijd dicht te houden, maar laten we het wel veilig, verantwoord doen en na herstel. Dat is het verhaal van JA21 hier.

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):

Ik probeer net aan de heer Eerdmans uit te leggen wat het doet met mensen die daar grote trauma's hebben opgelopen. En het eerste dat de heer Eerdmans zegt, is: ja, maar ik zeg ook "als ze maar gecompenseerd worden". Ik heb net uitgelegd dat het niet alleen om geld gaat. Het gaat om een groot trauma dat daar heerst, mensen die nog steeds bang zijn en mensen die verschrikkelijk behandeld zijn. Dat is waar het om gaat. Ik heb hier ook met één zetel gezeten en ik ben ook naar Groningen gegaan. Dat kan hoor, dat is helemaal niet zo ver. Rotterdam-Groningen is net zo ver als Groningen-Rotterdam.

De heer **Eerdmans** (JA21):

U dacht dat ik er nooit kwam?

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):

Nou, ik begreep ...

De heer **Eerdmans** (JA21):

Ik weet ook wel ...

Mevrouw **Van der Plas** (BBB):

Sorry, ik ben nog even aan het woord. Ik hoorde de heer Eerdmans net zeggen: ik heb maar één zetel. Respect voor de heer Eerdmans dat hij met één zetel probeert om er zo veel mogelijk te zijn, maar je kunt daar ook naartoe. Ik zou hem aanraden om daarheen te gaan en zijn licht op te steken bij de mensen die het betreft.

De heer **Eerdmans** (JA21):

Voorzitter. Ik was aan het einde van mijn bijdrage gekomen. Ik kijk uit naar de beantwoording.

De **voorzitter**:

En wij kijken uit naar de lunch. Ik schors tot 13.30 uur. Dan gaan we luisteren naar de minister-president.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 12.22 uur tot 13.35 uur geschorst.